ARCHIVU
pentru filologia si istoria.

Nr. V. 25. Maiu 1867.

XIII.
PRINCIPIA-LE DE LIMBA sî DE SCRIPTURA.

I.

In urm'a notitiei, ce amu datu pre scurtu la capetulu Nr. lui II., si amu promisu, cà cu alta ocasiune ne vomu incercá a graí mai pre largu de cuprensulu acestei carti, ce fù antaniulu si ultimulu fruptu alu cercetariloru si studia-loru nostre asupr'a limbei romane, — revenimu acumu erasi la acelu opu sî volimu a ne implení dat'a promisiune.

Pentru una mai chiara lamurire inse ne semtîmu costrinsi a incepe lucrulu ceva mai de la inceputu, sî a aratá in trasure, câtu se pote mai scurte, genesea acestora cercetari si studia, de sî talia in câtu-va in descriptiuni biografice si personali, de cari nu bucurosi amu atinge nece multu nece pucinu. De acea ne sî ceremu scusa si indulgentia.

Inca dein crude teneretie aplecatu catrà studia limbistice, de cari nu voliu se graiescu mai pre largu, si in specia catrà studiu asupr'a limbei nostre, — una cercustare curatu casuale-mi dede unu impulsu sî mai mare, sî una directiune mai precisa.

Pre la ani 1826—7, avendu libera intrare la vechi'a si scump'a biblioteca a monasteriului de in locu, carea inca totu mai avea multu tesauru, nu numai teologicu, ci si filologicu, adunatu de betranii monaci, cari studiase in Rom'a, er' acumu numai are de câtu fragmente, — intre altele dedi de mai multe carti vechie romanesci, de cari, dupa starea literaturei romane de pre atunci, mai in a-ante nu scieam, nece nu audîsem nemica, precumu de Cazani'a dela Brasiovu dein a. 1581, Psaltirea romāna-serbesca de Iasi dein a. 1680, si Parimiariulu totu de acolo dein a. 1683.

Impresiunea cea mai via, ce fecere aceste carti venerabili asupr'a unui teneru de 21—2 de ani, fù pentru form'a limbei romanesci, ce o oserbai atunci mai antaniu, atâtu dein partea materiei lesicali, câtu sî a' formeloru gramaticali si sintactice dein acele carti.

Ce? intrebai in mene-mi, betranii nostri nu vorbeau, nece scrieau, romanesce, asia cumu vorbimu si scriemu noi astadi? Limb'a romanesca dar' a patîtu scaimbari si stramutari dela 1580, seau sî dela 1680, in coce panà la noi? Dar' apoi, in a-ante de a. 1580 in susu panà la venirea romaniloru in Daci'a, nu va fí patîtu inca si altele, si mai multe si mai mari? Si alte intrebari mai multe totu asemenia.

Sî numai decâtu me apucai a culege mai antaniu dein Parimiariu totu, ce aflai nou; — cà-ce cele vechia aici pentru mene tote erau noua, — si le registrai pre una chartia, care dein fatalitate prein tote fortunele, ce patîra cartile si scriptele mele in anîi de amaru, totu nu a peritu; inse nece nu s'a publicatu nece una data.

Acestu elencu de cuvente si forme vechie romanesci, — ne mai usitate pre atunci, seau archaistice, deca ar' vré cene-va a le numí asia, — a fostu antani'a ocupatiune literaria in asta directiune, dupa care au urmatu altele multe totu asemenia.

Incantatu de atari descoperiri si resultate filologice pentru limb'a romanesca, intre ocupatiunile scolastice, mare parte erasi totu filologice, cá profesoriu de limb'a ebreesca si greca, nu me multiemíi numai cu cartile dîsei bibliotece, ci-mi pusi tota nevolienti'a de a aflá urm'a si a' altoru monumente totu asia de vechia, si, pre câtu me liertau cercustarile pecuniarie, a mi-le si procurá.

Asia cartile se immultieau, si registrele cresceau dein anu in anu; cunoscentiele de limb'a vechia romanesca se adaugeau, si cerculu cercetariloru se intendea si mai tare, prein comparatiunea formeloru latine, nu numai clasice, ci si antice si popularie, italice, provinciali, ispanice. Pentru cà oserbasem, cà in tote aceste limbe se afla, nu

numai cuvente romane, ci, ceea ce pentru mene erá mai multu, chiaru cu forme romanesci.

Am percursu autorii latini celi mai vechi, cari au forme latine antice, inse asemeni formeloru romane: Catone si Varone de agricultura, Varone si de limb'a latina, Plautu, Terentiu si Lucretiu in dramele si poemele loru, pre gramaticii vechi latini si comentatorii totu asemenea: Festu, Donatu, Serviu, Charisiu etc. Inscriptiunile latine mai vechie si mai noue dein Orelli, Boldetti etc. In cari tote se afla multe, ce potu interesá pre unu filologu romanu, si ilustreza multe punte dein formele limbei romanesci.

Inca si calatorie-le prein provincie si tienuturei romanesci, contactulu cu omeni dein tote laturile romanimei, si alte miediloce totu de asemene natura, mi-dedere ocasiune de a oserbá si formele limbei romanesci de acumu, nu numai cumu se afla in cartile baserecesci mai noue, ci si in usulu poporului romanu in tote partile romanimei, nu numai dupa formele si nuantiele pronunciarei de astadi, ci si dupa materiale-le limbei romanesci.

Convictiunea mea erá si este si panà astadi, cà pentru una cunoscentia deplenu a' limbei nu e destulu a se multiemí numai cu atât'a câtu a invetiatu ce-ne-va la pieptulu mânesa, nece cu dialectulu (seau jargonu-lu, sit venia verbo!) alu unui tienutu seau macaru si alu unei provincie, — inca nece cu cunoscerea intregului usu modernu, — dar' nece numai cu cunoscenti'a usului vechiu, ci numai, si numai, impreunandu-le tote impreuna si intru un'a, er' nu un'a forà de alt'a.

Si ast'a e, ce se numesce studiu istoricu alu limbei.

Intentiunea mea mai incolo erá: a prelucrá aceste resultate, de si mai tardîu, intru una Gramateca si intru unu Dictionariu, cari se cuprenda totu, ce am potutu adunà despre limb'a romanesca dupa tote miediloce le, ce atensi mai susu, cernendu-le si combinandu-le dupa principia adeverate critice filologice, — si avendu sperare, cá totu omulu ce se apuca de vre-unu lucru, cà dor' dîlele sî poterile nu mi voru scadé, de a incepe si terminá una intreprendere atâtu de grea, precumu erá se fia cernerea si combinarea, impartîrea si ordenarea, intru unu cuventu elaborarea atâtoru fragmente menunte ce se adunase cu milie-le.

Asta greutate, ce o presemtieam, si de care me infioram, ocupatiunile multiple ce me distrageau, si sperarea de a ajunge la castigarea si completarea toturoru miedilocelоru, ce-mi mai lipseau, me determinau a diferí totu mai incolo elaborarea definitiva a' materiale-lui adunatu.

Apoi semtieam si precepeam, cà inca nece tempure-le nu erau destulu de mature pentru apretiare atâroru lucrari minutiose — seau, spunendu adeverulu, pentru forte multi chiaru uritiose. In urma, maturitatea judecatei inca vene numai cu anii; dein care causa si Oratiu dîse: nonum prematur in annum; er' romanulu dîce: grab'a strica treb'a.

Intru aste cercustari me aflam, candu la a. 1847 incepui edarea Organului, de carele am graitu si mai in-a-ante cu alta ocasiune, alu caruia scopu fuse erasi literariu, er' cele politice parerga — folie.

Prein asta intreprendere literaria, nu numai se deschise una ocasiune comoda, de ami publicá unele idee, castigate prein cercetarile mai susu atense, despre limb'a romanesca, ci chiaru si necesitatea nedispensabile, de ami aparà si esplicá form'a limbei si scrierei, ce o adoptasem atâtu in alte carti (pucine) pan' acì publicate, câtu si mai alesu in insusi Organulu; prea bene sciendu, cà tote noirile si-au la inceputu adversarii sei, si cà numai cu lupt'a se pote castigá invingerea, deca nu totu omulu e Caesar se pota dîce: veni, vidi, vici!

Inse nece dupa tota lupt'a urmeza numai de câtu invingere, ci forte adese ori calcare sî mai mare, cu risu in locu de triumfu, sî cu pierdere pre de asupr'a, cumu e dîcal'a: Si batutu, sî caditu, si cu banii dati. De acea mai bene nece se se mai faca vorba nece de cadere nece de invingere.

Capulu lucrului erá, cà spre scopulu aratatu incepui una seria lunga de articli filologici asupr'a limbei romanesci, dein cari una parta erá destinata pentru limba, er' alt'a pentru scriere, seau dupa cumu iam dîsu: pentru scriptura; de ora ce credeam, si credu panà astadi, cà, pentru cá se scriemu, nu e destulu a scí, cumu se formàmu literele cá copilii, ci e de neaparata necesitate a scí sî: care litera unde se o punemu, ceea ce recere ore-care cunoscentia a' limbei.

Am inceputu dela limba, si discutiendu originea, form'a si istori'a ei, am crediutu cà prein

ast'a vomu ajunge sî la descoperirea principia-loru, ce se urmàmu, nu numai pentru regularea formeloru limbei, ci si pentru scrierea ei. Va se dîca: Principia de limba si scriptura, cumu le am numitu si atunci, dar' si acumu in editiunea mai noua.

Mare parte dein cele pentru limba, s'au terminatu in decursulu anului 1847, ne mai remanendu de câtu unu glosariu seau elencu de cuvente rare seau uitate, si de semnificatiuni totu asemenia, inse corecte.

Atare glosariu seau elencu inse nece in editiunea de acumu nu•s'a potutu dá, dein causa, cà volume-le erá se cresca prea mare, er' spesele erau camu rare; si asia, ceea ce ací ar' fí fostu numai cá apendice, remase pentru unu opu destintu si nedependente, — de ne ar' fí candu-va prein potentia alu scrie si edá de acì in a-ante.

Pre a. 1848 remasese partea a' doua despre scriptura, carea se si incepù, ci dein causele sciute nu se potù terminá, nece atunci, nece curendu dupa acele triste evenemente, nu numai pentru cà scuturarea politica fuse atâtu de teribile, câtu nu ne mai remanea semtiu si interesu pentru atari cestiuni de una ordine secundaria, candu tota lumea erá solicita pentru alte cestiuni de una ordine mai superiore. — Ci —

De alta parte, pentru cà nece-mi mai erá cu potentia se incepu asia curendu a continuá, dupa ce si cartile, ce le adunasem, erau predate, furate seau stricate, sî scriptele, ce le preparasem, fura seau arse seau resfirate in ventu, seau patîse inca si mai uritu. Er' memori'a omului, ori câtu de tare si fidele se fia, in atari compusetiuni, basate pre date istorice, nu pote dá altu ajutoriu de câtu conducutoriu, er' nu si citate autentice dein documente si acte, deca nu le a invetiatu de rostu. Sî ce-ne se le fia potutu invetiá de rostu, — pre acestea?

De acea, deca vream se mai continuezu, antani'a castiga, seau grige, cautá semi fia: semi reparezu cele pierdute, si se completezu cele incepute; va se dîca, nu numai semi procurezu erasi cartile si documentele, ci se le percurru de nou pre tote, spre ami face estrasa-le necesaria atâtu dein cele romanesci, câtu sî dein cele latine, italice etc. La care se cerea unu tempu lungu, si una ocupatiune intensa.

Intre acea, sî panà a nu fí in stare de a continuá principia-le seau altu ceva asemenea, — pre câtu poteam face, ajutatu numai de memoria si remasîtiele pucine, ce aveam a mâna in principia-le publicate si in altu ceva, me apucai a scrie si a edá gramatec'a cea mai mare sub titlu de: Elemente de limb'a romana dupa dialecte si monumente vechi (8-o Blasiu 1854).

In care, cá intru una nucsiora, me nevolîi a contrage, de ar' fí cu potentia, tote ideele, ce aveam de limba dein partea elementaria si formale a gramaticei, inse forà de a cità, de câtu forte a rare ori, testimonia-le, pre cari se basau, nu numai dein caus'a mai susu aratata, ci si pentru cá se nu repeticscu in desiertu cele scrisa seau scriende in Principia, espresè provocandume la acestea, unde doritorii voru aflá documentele cerute, deca cene-va-si va luá patientia de ale cercá acolo.

In prefatiunea acestei carti anume am atensu, cà dein ce puntu de vedere*) o am scrisu,

*) „Gramatec'a presente s'a scrisu dein puntu de vedere istoricu. Limb'a unui poporu fiendu si ea fapta istorica, sî prein urmare adeveru istoricu, de acì nu mai incape indoiela, cà si in gramateca suntu de a se face cercetari seriose coscientiose, si gramatec'a limbei are a se fundá pre basi istorice.

Nesulu istoricu intre limb'a romanesca si intre cea vechia latina, in preuna cu dialectele romane mai noue, demultu e recunoscutu intre romani, si in Europ'a invetiata astadi nu se mai trage la indoiela, de câtu prein nesciutori au malevoli, cari inca s'au impucinatu.

Mai pucina luare a-mente trase asuprasi starea limbei istorica, precumu se afla de una parte in monumente vechia rom., er' de alta in dialectele provinciali, deintre cari mai principali suntu: alu Daciei vechie, si alu celei noue. Dialectulu Istrianu inca se pare numai unu ramu alu dialectului de dein colo.

Pre aceste basi istorice, er' nu pre forme imaginarie, au pre vre unu singuru dialectu mai speciale, avù de cugetu autoriulu a fundá acesta gramateca de limb'a rom. De unde, departandu de una parte totu elementulu neindoitu ne-romanu, de alt'a cojectur'a mai audaciosa intru defigerea formeloru si propunerea esempleloru, de senesi s'a restrinsu numai la ce intru adeveru se afla seau s'a aflatu candu-va in limb'a rom.

Celea dein partea dialecteloru nu aveau opu de mai multa demustrare. Ele suntu vie, si fia-care se pote convinge de adeverulu celoru citate deintru insele.

Celea dein monumentele vechia aveau opu de citatiuni mai diplomatece, inse multîmea materialelui si

sperandu, cà criticii adeverati si derepti, numai dein acel'asi puntu de vedere o voru si critisá.

Cristisatu-o-au, sî cumu, nu sciu; atât'a sciu cà unii au aieptatu, cà aru avé volia se o critice; ci pote, cà au fostu numai cu voli'a.

Sî in adeveru, nu sum omulu, carele liusioru se me spariu de critica, sî de-ori-ce critica, cà-ce sum patîtu, si mi-am audîtu multe, forte multe; — si asia m'am si camu dedata cu astu f e l u de sunete la urechia.

In critica, ceea ce face sange mai reu si impresiunea mai dorerosa, la omenii cu anema barbatesca, totu deun'a este numai tonulu arogante, cu care se incerca omenii necompetenti a critisá, spresiunile vetematorie, si câte una data injurie-le si personalitatile, cari in critica nu potu se aiba locu, sî nu probeza nemica decâtu neghiobi'a critisatoriului.

Inse omenii patemasi, in defectulu argumenteloru apte la obiectu, se apuca de-ori-ce miediloce spre a dediosí pre autoriu sî opulu lui, deca siau pusu unadata carulu in pietre, cá cu ori ce pretiu se defaime, presupunendu precumu si este, cà omenii nu totu deun'a cauta cu esactitate, cà ore suntu argumentele de ore-care valore, sî sperandu, cà batali'a de jocu si luarea in risu va castigá aplausulu lectoriloru, er' scrietoriulu va remané de risu.

Atari manopere, precumu le dîcu, de s'au cercatu dein candu in candu sî asuprami si asupr'a scrieriloru mele, in publicu seau private, — la ceste dein urma nece cà-mi mai remane tempu, cá se me ocupu cu respunsa, er' la cele publice, numai candu nu se potu trece cu vederea. Inca si respunsa-le, ce am promisu, une-oria le am datu uitarei, seau le am ruptu in a-ante de a le publicá, si numai prea pucine se mai afla in scriniulu mieu.

Neplacerea cea mai mare in atari controversie este, cà deca incepi, ai vré se terminezi, — ci nu poti de multe ori candu ai vré, pentru cà adversariulu nu te lasa, ci dupa ce iai respunsu la obiectiuni, asia câtu iai astupatu gur'a la acestea, numai de câtu sare la altele si nuti dà buna pace, panà ce nu te uresci cu respunsa-le, sî i lasi l u i cuventulu dein urma, er' elu apoi crede, cà nu iai mai respunsu, pentru cà nu ai sciutu ce se mai respundi, sî striga: Io triumpe!

Mai bene dar' nece se nu incepi, de câtu se nu poti terminá, seau se terminezi precumu nu vrei.

Dupa editiunea Gramatecei, urmara A n a l e c t e l e la a. 1858, patru ani dupa gramatecà. Ele fura fruptulu continuarei si completarei celoru pierdute, in care doriam se facu cunoscuta publicului nostru starea literaturei romane, incependu dela tempure-le cele mai vechia, si cugetandu a o deduce panà catrà miedilocului seclului nostru.

Inse nece aici nu potui semi ajungu scopulu depleuu, un'a pentru cà nu aflai destula ajutorentia dein partea celoru, ce aru fî fostu in stare de a me ajutorá intru adunarea materiale-lui atarui opu, — alt'a, cà nevolîtu fiendu ami publicá tote opure-le numai cu spesele mele, me spariam a mai edá volume multe si mari, vediendu, cà sî cele edate stau cu m à g i-le pre grumadii miei, sî voliu fî nevolîtu a le dá de — preda.

In tomulu publicatu alu Analecteloru, nu potui merge mai departe de câtu panà la finea seclului XVII (a. 1700), si notiti'a literaria de acolo impreuna cu escerptele suntu numai dupa cartile cele t i p a r i t e si pan'atuncia. Er' manuscrisa-le tote, câte am, si editiunile dela 1700 in coce, remasera pentru alte volumi, cari inse nu mai e prospectu de ale publicá panà-i lumea.

In acelu tomu, seau partea I., am culesu si datu escerpte dein XXVI de carti betrane, deintre

---

strimtóri'a pagineloru nu lasara locu acestui luxu diplomaticu. Sî de almentrea cele citate in P r i n c i p i a d e l i m b a, publicate in Organu 1847—8, de asta data voru poté implení loculu. Er' D i c t i o n a r i u l u promisu publicului va cuprende totu, câtu va fî cu potentia autoriului dein partea etimologiei si a limbei.

Partea s i n t a c t i c a s'a atensu numai in elementele ei; intru totu intensulu ei nu potea luá locu intru unu opu asia restrinsu si numai elementariu. Intru una editiune mai intensa a' acestei Gramatece, de va esî candu-va, tote partile ei se voru lucrá in proportiunea ceruta.

In urma autoriulu si-retiene dereptulu de a si lucrá sî publicá acestu opu dupa cerentiele tempului, dupa metodu scolastecu seau intru alte limbe. Sî pan'atunci invetiatorii cu discretiune se voru poté folosi cu acesta editiune, alegundu dupa captulu si progresulu teneriloru materi'a depusa in paragrafi si note". Etc.

Dictionariulu promisu si amentitu acì, a remasu numai in proiectu, dein cause ce nu se potu enumerá aici.

cari patru suntu dein seclulu XVI (pre la a. 1580), tote transilvane; er' doue-dieci sî doue dein seclulu XVII (1640—1700), si adeca 5 trne, 7 dein Romani'a, 8 dein Moldov'a, sî 2 dein tiere esterne, —

La fia care dein acestea premitiendu in specia titlulu, datulu si formatulu, pre câtu ne erau cunoscute dein esemplaria-le nostre seau impromutate, impreuna cu alte anotatiuni dupre prefatiuni seau epiloge, unde aflamu ceva interesante, er' sub fla-care escerptu note menunte filologice.

Analectele acestea cu escerpte-le loru erau destinate spre a fî in locu de testu de limba, dein cari lectorii se-si pota face una idéa — mai esacta despre starea limbei dein acele seclé si provincie, dein cari se tragu cartile estrase, — de câtu ceea se siaru poté formá numai dein citatele acele scurte, ce se afla in Principia.

Analectele dar' impreuna cu Principia-le se poteau considerá, cá unu Comentariu perpetuu alu Elementeloru de limba, demustratu cu documente narecusabili despre asertele si parerile nostre gramaticali.

De acea tote tre-le suntu in cea mai strinsa legatura, si necomplete un'a forà alt'a.

II.

Dupa espusetiunea planului si originei acestoru trei producte literarie filologice, carea nu o poteam trece forà periclu de a fî reu intielesa, pre cumu se templà dein partea unor'a, nu ne remane, de câtu a dá sî una rapede ochire prespre cuprensulu Principia-loru, si elenculu monumenteloru, ce le am avutu a mâna la acesta editiune noua, revediuta, si terminata chiaru cu inceputulu anului currente.

a) Cuprensulu.

Ele suntu impartîte in doua parti generali, dupa doua obiecte distinte: limba, si scriptura, ci forà restringere scrupulosa in pertractarea acestoru obiecte; partea I. tractandu de limba, er' a II. despre scriptura seau scriere, va se dîca: despre gramateca si ce se tiene de ea, sî de ortografia.

In partea I. me incercai se aratu, cumu cà limb'a rom. la inceputu fù mai curata in forme, si mai avuta in cuvente curatu romane. De aci, despre curatîrea limbei, si restaurarea celoru vechia, aratandu in ce ar' stá curatîrea sî cumu ar' fî se urmeze, unde am scrisu: cà —

„A curatî limb'a, semneza, nu numai a departá deintru ins'a, totu ce se afla inea strainu, cuvente, forme, sintactica, si totu ce se trage dein limbe de altu caracteru cu totulu diversu de alu limbeloru romane, — ci inca sî dein cele romane a nu cuprende nemica, ce ori e strainu intru inse subintrodusu de aliurea, ori e caracteristicu pentru acele limbe. Cà-ci nece aceste limbe nu au fostu aparate de influentia straina, cumu nu fù nece a'nostra.

„In limb'a latina, carea intru antaniu fuse numai limb'a Latiului, apoi se fece limb'a Romei si a' imperiului romanu, intrara cuvente-le toturoru gentiloru, nu numai celoru italice, ci si ale celoru barbare sujugate *). In limb'a italica, ispanica, franca, intrara germanismi, arabismi, de cari panà adi nu s'au curatîtu.

„Nu totu dar', ce se afla in dialectele romane, e romanu, ci multe-su straine, chiaru cá slovenismii, magiarismii, neogrecismii nostri. Nu tote cuventele, nece tote formele si terminatiunile deintru astea, suntu de a se bagá forà alegere in limb'a romanesca, cumu au facutu multi dein cea italiana, si mai multi, inca dein cea francesca. Noi nece ce se afla in limb'a latina, nu judecàmu a se poté recepe totu si forà alegere in limb'a romanesca, — nu dein temere de strainismi, pentru cà pre acestia, afora de pucini termini umbrici, etrusci etc. de cari aflàmu apriata marturia la clasici, si afora de celi impromutati dein limb'a grecesca**), nece cà-i mai potemu decunosce, — ci numai dein acelu motivu, cà limb'a romanesca nu e latin'a, precumu nece italian'a, de si sémena multu si in multe si cu un'a si cu alt'a, er' in altele multe se destinge de catrà amendoue."

---

*) Quintilianu I. c. V. 55: Verba aut latina, aut peregrina sunt; peregrina porro, ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa, venerunt. Si Isidoru Orig. I, 31: Unaquaeque enim gens Romanorum facta, cum opibus suis vitia quoque verborum et morum Romam transmisit.

— De acea si limb'a latina asia curundu a cautatu se piera, mai alesu dupa ce si scolele incetara afora de in monasteria-le de ritulu latinu, unde ritulu a conserbatu nu numai scientiele, ci si limb'a.

De acì amu pasîtu a esaminá formele limbeloru romane, inca chiaru si ale limbei latine, unde amu aratatu nu numai diferenti'a intre cea urbana si rustica, ci si intre cea clasica antica si recentiore, demustrandu dein documente neindoite, cà cea clasica antica sî cea rustica aveau multe forme gramaticali mai aprope de formele limbei nostre romanesci, de câtu de ale celei clasice recentiori incependu dela Cicerone panà mai incoce.

Apoi amu trecutu la esaminarea unoru particularitati dein limb'a romanesca, ce nu se afla seau nu se paru a se aflá in cea latina, precumu e formarea tempure-loru ausiliaria si a' articliloru comparandule cu latin'a si cu cele alalte limbe romane.

In urm'a caror'a ne amu datu parerea prescurtu, despre vechi'a forma a' limbei romanesci, de originea ei, sî de impartîreai in doua dialecte principali: trans- si cis-danubianu, seau moeso- si dacoromanu, — propunendu-ne de acì in a-ante, se esaminamu formele gramaticali ale acestoru dialecte si se adunàmu cele pierdute seau mai raru usitate, forme, cuvente, si semnificatiuni deintru amendoua.

Cele dein dialectulu moeso-romanu, precumu se vorbesce dein colo de Haemu, le amu terminatu curundu, in doi paragrafi, neavendu nece documente prea multe dein acelu dialectu, dar' nece volia de a tractá despre elu asia pre largu cá de alu nostru celu dacicu cis-danubianu.

Inse in a-ante de ane apucá de acea pertractare, ne aflaramu nevolîti a infirá intru unu catalogu tote monumentele de limba mai vechia tiparite si manuscrise, câte le aveamu a mâna si câte ne infaciesieza form'a mai vechia a' limbei, adeca panà catrà a. 1700, dupa care apoi, restaurenduse in tota romanimea cultulu baserecescu in limb'a romana, de una data cu una noua versiune a' cartiloru baserecesci facuta in Romani'a sî in dialectulu ei celu de pre atuncia, intrà si acestu dialectu in tote baserece-le romanesci, sî prein usulu continuu sterse tote formele mai vechie si multe cuvente romanesci, cari nu se aflau pre atunci in acelu dialectu alu Romaniei.

Acestu catalogu dein editiunea mai noua a' Principia-loru e mai totu acel'a, care s'a publicatu si in Analecte in Notiti'a literaria, precumu si in disertatiunea latina despre literatur'a vechia romana publicata in Analii gimnasiali dein a. 1858, — inse totu cu ore-care diferentia, precumu se va poté cunosce dein alaturarea a tote trele.

In editiunea dein a. 1847, catalogulu e cu multu mai micu de câtu in cesta, nu numai pentru cà pre atunci-mi lipsau mai multe, ce le castigai mai in coce, ci si pentru cà inca nu percursem pre tote, câte le aveam, si asia nece nu aveam cause de a me provocá la ele, nece le poteam inca citá.

Dein care causa si semnele citatiunei acestoru documente dein editiunea prima s'au scaimbatu intru a doua.

Dupa acestu catalogu erá se registràmu mai antaniu cuventele si semnificatiunile uitate seau mai rare dein dialectulu dacicu, — inse pentru atare colectiune ne lipseau inca multe: carti, estracte etc.; de acea oam si amenatu panà la alta ocasiune si atunci, pre cumu si in editiunea mai noua.

Deci ne restrinsemu, a registrá dupa ordinea gramaticale numai formele cele vechie si mai corecte, incependu dela declinatiune, prein verbe si tempure-le loru, panà la derivatele dein participia, unde amu statu.

Aceeasi ordine se oserbà si in editiunea a doua, inca si testulu mai totu, de câtu cu scaimbari si cu adausa, unde copi'a monumenteloru si estracteloru ne dá mai multe miediloce de pertractare.

In partea a' II. carea se incepù in decursulu anului 1848, si avea se tracteze despre scriptura seau ortografia, mai antaniu ne semtîramu nevolîti a premite, in grati'a noiloru abonati, una recapitulatiune despre limba romanesca, impreuna cu opiniunile diverse despre ea, mai alesu dein partea strainiloru, — cari le amu retienutu, scaimbatu si inmultîtu dupa impregiurarile mai noue, anumitu adaugundu opiniunile unoru scrietori celebri mai vechi, precumu a' dalmatinului Luciu, italianului Del Chiaro, ungurului Pray, si grecului Fotino. Apoi trecumu la opiniunile despre scriere, si anume despre limb'a si ortografi'a Organului, in carele se publicau aceste discusiuni, cari inca s'au modificatu in editiunea adoua.

Acì inse furamu intrerupti prein evenementele anului 1848, si asia ce erá mai esentiale dein asta parte, remase necontinuatu panà in a. trecutu

candu de nou luandu firulu acestoru cercetari, le si continuai panà in capetu.

In acestea mai antaniu am scrisu de acele patru punte dein sistem'a nostre, dein cari amu datu unu estrasu in discursulu nostru dela A. Iulia dein a. trecutu, publicatu aici in Nr. I. pag. 5 seqq., — despre accente, u finale, reduplecatiunea cosunantiloru, si de principiulu etimologicu.

In legatura cu acest'a apoi de principiulu foneticu, si de cele mai cunoscute sisteme ortografice, atâtu fonetice, câtu si etimologice, dela autori cis- sî trans-danubiani: I. Molnar, S. Clainu, G. Sincai, S. Körösi, I. Budai, P. Maioru, C. Rosa, si M. Boiagi; adaugundu si unele reflesiuni pentru etimologisti, de usulu vorbirei, fipsarea limbei, si asupr'a alfabetului preste totu si dein sistem'a nostra.

In urma amu adausu si formele ortografice mai vechie si mai corecte de câtu cele usitate acumu, adunandule si registrandule totu dein acele carti betrane, dein cari adunasemu in partea prima si formele gramaticali, luandu in ordine totu alfabetulu, cu vocali si cu consonanti cu totu, impreuna cu unu registru de nume, verbe si particule, culese totu dein aceli vechi scrietori, cumu le scrieau eli, si le pronunciau neindoitu, mai corectu, de câtu ai nostri cesti moderni.

Inca si aceste forme ortografice, archaistice, tote le amu demustratu, cá si pre cele gramaticali, cu testimonia seau citate autentice, nu dein unulu seau doi, ci dein toti autorii catalogului nostru, si le amu fí potutu demustrá si de diece ori cu mai multe, deca ne liertá spatiulu seau deca volieamu se abusàmu cu patienti'a lectoriloru preste necesitate, de ora ce la unele dein formele ortografice, cá si la cele gramaticali, in adeveru aveamu unu nuoru de marturie, nubes testium.

Si ast'a amu facutu, demustrandu si citandu, pentru cá se nu cugete ceneva, cà in deductiunile nostre amu esîtu dein cerculu fapteloru istorice si amu divagatu in regiuni imaginarie. Pentru cà, de si suntemu mari admiratori ai imaginatiuniloru frumose la loculu loru, in poesie sî aliuria, inse pre campulu istoriei si alu fapteloru complenite (celi vechi diceau cumplite) nece una data nu amu aflatu gustu la atari trascendentie.

Se pote, cà voru fí unii, cari in deductiunile loru se voru spatiá, nu numai panà la carmini-le Sibilei cari nu mai esistu, ce totu ar' mai fí de suferitu de aru está, si de aru fí fostu scrisa celu pucinu latinesce, deca nu romanesce, ce nu mise pare, a nevolia potendu crede, cà betran'a de la Cum'a, care erá greca, va fí potendu scí macaru una boba latinesce, necumu se pota scrie noue carti de carmini, sî ce carmini! — ci chiaru panà la Indi'a vechia cu Bram'a, Visnu si Siva, cu Ved'a, Ramaian'a si Mahabarat'a loru. Cale buna!

Cercetarile nostre suntu mai modeste, nu trecu preste marginile dateloru istorice, si in comparatiune etimologica ne amu restrinsu in adensu numai la limbele popora-loru, cu cari suntemu in fratîti mai de aprope, forà de a ne suí panà la Noe si mai departe, — si cu cari amu traitu, noi seau parentii nostri, sute de ani in bene sî reu. Er' pre cele alalte mai departate le amu lasatu si le lasàmu celoru, ce siau facutu studia mai intensa si mai profunde in oceanulu filologicu de prein Asi'a, Afric'a, si Americ'a, si deca mai suntu si alte parti de ale lumei pamentene, de ici panà la luna.

A tât'a despre cuprensulu im genere, er' cele alalte in detaliu le voru cunosce mai bene, celi cesi voru luá patientia de a percurre acestu opu alu nostru, ce-lu recomendàmu onoratului publicu romanu, selu accepteze celu pucinu cu atâta patientia, câta amu avutu inse-ne adunandu, spendendu, estragundu, combinandu, scriendu, si tiparindu, in tempu de atâti ani, dela teneretie panà in betranetie. Si deca contempuranii voru fí nedarepti intru apretiuirea acestoru studia indelungate, celu pucinu urmatorii, sperezu, cà voru fí mai impartiali, cá totu de un'a.

Ce voru judecá eli, — aceea va fí judecata derepta, forà apelatiune.

b) Catalogulu.

Eca ce am scrisu la §. XXI, pag. 100 seqq.

„— Trecemu la limb'a nostra de dein coce de dúnare, in provinciele Daciei Traiane, precumu o aflàmu in cele mai vechia monumente romanesci, tiparite si manuscrisa, panà catrà a. 1700, de candu limb'a romanesca suferì una revolutiune mare, introducunduse limb'a basereceesca de acumu in tote provincie-le, dupa tipulu si modelulu limbei dein Romani'a mica*).

*) Vedi §. XLV, despre dialectulu baserecescu, pag. 261 seqq., si §. XLVII nota 2 pag. 275, unde amu

Monumentele acestea intru adeveru suntu prea pucine si ele, inse cu multu mai numerosa de câtu ale fratiloru dein provinciele transdanubiane; cele manuscrisa mai pucine de câtu cele tiparite.

Inse si câte se mai afla, mai tote suntu forte rare, si autoriulu acestoru cercetari numai cu multa nevolia a venitu la castigarea celoru mai multe, nu a toturoru; multe inca suntu sî defectuosa.

Funtane-le asestea representeza limb'a romanesca deplenu, dupa cumu se graiá in Trni'a cu partile Ungariei, in Moldov'a cu partile ei antice, sî in Romani'a. —

Dein acestea dàmu si aici unu catalogu mai micu, care va se cuprenda numai cele de mai mare valore filologica dein acelu periodu, si numai cele ce le posiedemu insi-ne seau celu pucinu le avumu a mâna si le folosiramu. Cà-ci suntu si altele de mare pretiu, de cari numai aflaramu cà esistu seau esisteau, inse nece nu le vediuramu, de unele nece macaru atât'a nu scimu, deca se mai afla unde-va.

Acestu catalogu, l'impartîmu dupa trei provincie mai mari in **trei** parti, dein cari cea de antaniu contiene pre ale **Trniei** cá cele mai vechie deintre tote, er' a dou'a si a' treia pre ale **Moldoviei** si **Romaniei**. Antaniu cele tiparite, apoi pucinele manuscrisa.

Spre liusiorarea citarei, ordinandu-le cronologice pre ale fia-carei provincie, de una data le punemu in frunte si **una** litera latinesca initiale, sub care se va citá fia-care carte.

I. Transilvane.

A. Tetravangelu, de Coresi,	fol.	Brasiovu,	(1570).
B. Cazani'a I., de acel'asi,	fol.	Brasiovu,	(1575).
C. Cazani'a II., de acel'asi,	fol.	Brasiovu,	1580.
D. Pentateucu, de Tordasi,	fol.	Orastie,	1581.
E. Cazani'a II., editiunea II.	fol.	A. Iulia,	1641.
F. Nou Testamentu, de Silvestru,	fol.	A. Iulia,	1648.
G. Psaltirea, de acel'asi,	4-o.	A. Iulia,	1651.
H. Catechismu, editiunea II.	8-o.	A. Iulia,	1657.
I. Sicriniulu de auru,	4-o.	Sebesiu,	1673.
K. Carare pre scurtu,	8-o.	A. Iulia,	1685.
L. Diaconariu,	4-o.	A. Iulia,	1687.
M. Euchologiu,	4-o.	A. Iulia,	1689.

II. Moldovanesci.

N. Cazania pre totu anulu,	fol.	Iasi,	1643.
O. Siepte sacramente,	4-o,	Iasi,	1645.
P. Legile imperatesci,	fol.	Iasi,	1646.
Q. Psaltirea in versure,	4-o.	Unievu,	1673.
R. Acathistu,	4-o.	Unievu,	(1673.)
S. Liturgia,	4-o.	Iasi,	1679.
T. Euchologiu	4-o.	Iasi,	(1680.)
V. Psaltire rom. serbesca,	4-o.	Iasi,	1680.
X. Paremiariu,	4-o.	Iasi,	1683.
Y. Vietie-le santiloru, 2 tom.	fol.	Iasi,	1683.
Z. Divanalu lumei, de D. Cantemiru,	fol.	Iasi,	1698.

III. Ungrovlachice.

Aa. Canonele SS. Apostoli,	4-o.	Govor'a,	1640.
Bb. Cazania pre domenece,	fol.	Govor'a,	1642.
Cc. Cuventari baserecesci,	4-o.	Campu lungu,	1642.
Dd. Cazania pre totu anulu,	fol.	Dealu,	1644.
Ee. Pravil'a (cea mare),	fol.	Tergovistia,	1652.
Ff. Cluciu (chiaea),	fol.	Bucuresci,	1678.
Gg. Liturgia serb. si roman.,	4-o.	Bucuresci,	1680.
Hh. Evangeliu romanesce,	fol.	Bucuresci,	1682.
Ii. Apostolu romanesce,	fol.	Bucuresci,	1683.
Kk. Bibli'a V. si N. Testam.	fol.	Bucuresci,	1688.
Ll. Margaritulu,	fol.	Bucuresci,	1691.
Mm. Marturisirea credentiei,	4-o.	Buzeu,	1691.
Nn. Evangeliu grec. si roman.,	fol.	Bucuresci,	1693.
Oo. Evangeliu romanesce,	fol.	Sneagovu,	1697.
Pp. Lumin'a,	4-o.	Sneagovu,	1699.

IV. Manuscrisa.

Qq. Pravila de Eustratiu,	fol.	Moldov'a,	(1631.)
Rr. Mestecatu I.,	4-o.	Transilv.	16..
Ss. Mestecatu II.,	4-o.	Transilv.	16..
Tt. Mestecatu III.	4-o.	Transilv.	16..
Vv. Mestecatu IV.,	4-o.	Transilv.	16..
Xx. Evangeliu,	fol.	Roman.	16..
Yy. Liturgia cu minature,	4-o.	Roman.	16..
Zz. Mestecatu (VII),	8-o.	Transilv.	(1700.)

V. Adausu.

AA. Psaltirea, de Coresi,	fol.	Brasiovu,	1577.
BB. Ciaslovetiu,	8-o.	A. Iulia,	168(8.)
CC. Ciaslovu,	8-o.	A. Iulia,	(1696.)
DD. Cazania,	fol.	A. Iulia,	1699.
EE. Invetiature,	8-o.	Sneagovu,	1700.
FF. Florea darure-loru,	8-o.	Sneagovu,	1700.
GG. Pânea prunciloru,	8-o.	A. Iulia,	1702.

XX. Msu mestecatu V.	fol.	Transilv.	1672.
YY. — mestecatu VI.	4-o.	Transilv.	16..
ZZ. — Psaltirea de Corbea,	4-o.	Transilv.	(1700.)

Panà acì, ce amu scrisu in §. XXI la loculu citatu.

---

memoratu pre **Anthimu Iberianulu**, **Damaschinu**, **Cesariu** si **Filaretu** episcopii Remnicului, auctorii versiunei cartiloru baserecesci pre la inceputulu seclului XVIII.

In notele acestui §. amu datu si titlii fia-careia de in aceste carti, unde ne au fostu cunoscuti, impreuna cu alte descriptiuni si anotate la fia-care, cari inse aici nu le potemu reproduce pentru multîmea loru, ci ne restringemu numai la pucinele.

De Coresi sub A, amu atensu in analecte pag. XVIII in testu si in note la acesta pag. si la cea urmatoria. Diplomele, ce le avemu pentru acesta famelia, suntu optu, dein cari 5 intrege, er' 3 numai cu inceputu si capetu. Le vomu publicá. In locu de Pravila in Analecte p. XIX lit. D., amu indereptatu in Principia nota 3 la A: Praxiulu, care inse nece panà astadi nu sciu, deca se mai afla unde-va.— Er' Psaltirea, ce nu o aveamu, candu scrieamu Analectele, prein miedilocirea Dlui A. Odobescu, mis'a tramesu dela Ministeriu alu Culteloru dein Bucuresci in 26 Nov. 1862 pre usu, pentru care si aici le aducemu cea mai via multiemita. Esemplarulu inse nu e intregu. De cari vedi in Principia in not. 6 la §. XXI pag. 117.

De episcopulu Tordasi, sub D, vedi si ce amu anotatu in Acte si fragmente la pag. 272 not. a, dupa una notitia de mân'a lui Sam. Clainu scrisa pre marginea unui fragmentu msu dein Dictionariulu seu, ce se aflá in bibliotec'a Basilitiloru de aici, inse in revolutiune a peritu. Numai câtu cestu dela Clainu se numesce Paulu, er celu dein Pentateucu Michailu. Fost'au eli doi episcopi, seau numai unulu, nu sciu; in casulu dein urma, numele Paulu ar' fî dein erore; anii nu repumna, celu dein 1569 potea se vietiuesca si in 1581.

(XII.)

COLUMN'A TRAIANA.

IV.

Historia utriusque belli Dacici a Trajano Caesare gesti, ex simulachris, quae in columna ejusdem Romae visuntur, collecta auctore F. Alphonso Ciacono.

(Urmare.)

Bellum Dacicum Primum.

Prioris belli a Traiano Augusto adversus Dacos suscepti, initium. Qui postquam Italia excesserat, alpibus traiectis ad Noricos, nunc Styriam et Carinthiam, cum copiis pervenit: per eandem viam iter fecisse ab urbe in Germaniam, cum a Domitiano Caesare Romanis legionibus praeficeretur, Plinius in panegyri auctor est.

Profectionem vero Traiani Augusti in Daciam quarto imperii sui anno extitisse fastorum monumenta produnt: et dum aetatis ageret XLVIII. Nam XLV imperare coepit, non ut Dion Cassius scripsit XLII, quod neutiquam temporum seriei cohaerere poterat. Cum enim ipse vixerit annos LXIII, menses IX, dies IV, imperaveritque annos XIX, menses V, dies XV, consequi necesse erat, aut XXIII annos ipsum imperasse, aut certè LXI obiisse, utrumque tamen a rei veritate abest: ut ex historia ipsius et fastis, publicisque tabulis potest cognosci. Nec incommodum fuerit hic annotasse, quod ego diligentissime investigavi, Traianum Italicae urbe, Hispali proxima, VII Idus Novembris natum, VI Kal. Februarii imperare coepisse, et

Inceputulu bataliei antanie in contr'a Daciloru de Traianu imp., carele esiendu de in Italia, si trecundu alpii, ajunse cu ostea la Norici, acumu Stiri'a si Carinthi'a; cà-ci Pliniu in panegiricu scrie, cà elu pre aceeasi cale calatorì dein Rom'a in Germani'a, candu Domitianu imp. l'a fostu prepusu legiuniloru romane.

Monumentele fasti-loru arata, cà purcederea lui Traianu imp. in Daci'a se templà in anulu IV alu imperiului seu, er' alu etatei in alu XLVIII-le. Pentru cà incepù a imperatî in alu XLV, nu in alu XLII, cumu scrie Dio Casiu, ce nece se potea acordá cu seri'a tempure-loru; fiendu cà elu traì ani LXIII, lune IX si dîle IV, sî imperatî ani XIX, lune V, si XV dîle, de unde ar' cautá se urmeze, cà au se fia imperatîtu XXIII ani, au se fia moritu fiendu de LXI de ani, care inse amendoua suntu de parte de adeveru, precumu se pote cunosce dein istori'a lui, dein fasti si documentele publice. Unde mai anotezu, ce io forte de amenuntulu am cercetatu, cumu Traianu s'a nascutu in Italic'a, aprope de Ispale, in 7 Nov., in 27 Ian. incepù a

VI Idus Augusti diem ultimum obiisse. Erat autem Italica, urbs Hispaniae Baethicae, ad ripas Baethis fluvii sita, decem ab Hispali milliaribus distans, cuius nunc ruinae amplissimae visuntur non longe ab oppido, quod Alcala del Rio dicitur, ubi Hadrianus et Theodosius imperatores etiam orti.

Causae huius belli suscipiendi Traiano Augusto fuere: pecunia gravari, quam quotannis Daci capiebant: illorum copias in dies et vires augeri, efferatiorique subinde animo ferri*): provincias finitimas in amicitiam populi romani, fidemque susceptas, iis summopere infestari: gloriae aviditas, quam supra maiores ea sibi via comparare tentabat, vindicandae injuriae dedecorisque abolendi desiderum, quod ex profligato nuper exercitu, signisque legionum amissis, conceperat.

D a c i a, regio olim fuit situ munitissima, trans Danubium collocata, mediam Tibisco fluvio alluente; provincias complectitur, nunc Transylvaniam, Vualachiam, et Moldaviam dictas. Ab ea Sarmatiae parte, quae nobis Russia et Podolia est, Tyra fluvio dividi veteres geographi scripsere. Ab inferiori autem Moesia, quae nunc Bosna et Servia existit, Istro amne disjungitur. Circuitus eius patebat, Dione, Ammiano Marcellino, et Sexto Rufo auctoribus, decies centena millia passuum: id est mille milliaria Italica, quae conficiunt CCL leucas hispanicas, et totidem milliaria communia germanica. Regio plurimum montuosa, arduisque alpibus cincta, fodinis auri argentique et aeris abundans, frumenti, armentorum et pecoris ferax.

Dacis per id tempus D e c e b a l u s rex praeerat, qui O p p i u m S a b i n u m virum consularem, et C o r n e l i u m F u s c u m praefectum cohortium praetorianarum, duces a Domitiano Caesare, cum ingentibus copiis missos, turpi clade deleverat.

D a c i unus populus eademque gens*) cum G e t i s fuere, licet Strabo libro VII seductus diversum censuerit. Hos namque fuisse veros Getas sicut et Dacos, a Germanis et Gothis originem traxisse, e Scandia prodiise insula: Herulos abegisse Istri ripas habitantes inibique consedisse, neque semel occupatas sedes unquam mutasse, aliove concessisse, et Jornandus in historia, et divus Hieronymus super Eusebium attestantur. Germanis praeterea eosdem annumeratos, illorumque lingua fuisse locutos, Plinius item et Jornandus pro-

imperatî, er' in 8 Augustu a repausatu. Italic'a erá una cetatea in Ispani'a Bethica, situata la ripe-le fluviului Bethi, diece mile departata de Ispale, ale careia ruine forte mari se vedu acumu nu departe de cetatea, ce se chiama Alcala del Rio, unde Adrianu si Theodosiu (celu mare) imperatii inca se nascura.

Causele inceperei acestui belu de Traianu imp. au fostu: ingreuiarea cu banii, ce in totu anulu i-luau Dacii, immultirea ostiloru si poterei acelor'a dein dî in dî, si de acea sumetî'a loru crescundu si mai tare, infestarea provincieloru invecinate, ce erau cuprense in societatea si apararea poporului romanu, prein incursiunile acelor'a; dorirea de gloria, ce sperá a sio castigá pre asta cale preste celi mai dein a-ante; si de asi resbuná injuri'a si rusinea decurundu patîta, pierdiendu batali'a si flamurele legiuniloru.

D a c i'a, erá unu tienutu ore candu forte intaritu, deincolo de Dunare, Tis'a currendu prein miediloeui; acumu contiene provincie-le Transilvani'a, Valachi'a si Moldov'a. De partea Sarmatiei, ce adi se chiama Rusi'a si Podoli'a, se despartiea prein Tir'a, cumu scriu vechii geografi. Er' de Mesi'a, carea acumu e Bosni'a sî Serbi'a, se desparte prein Dunare. Giurulu ei, dupa Dio Casiu, Amianu Marcelinu si Sestu Rufu, erá de unu milionu de pasi, adeca de una milia de mile italice, cari facu CCL leuce ispanice, si totu atâte mile germanice preste totu. Tienutulu ei e forte muntosu, si incungiuratu de munti forte inalti, cu forte multe fodine de auru, argentu si arame, indestulatu cu bucate si vite mari si mice.

Pre Daci in acelu tempu imperatica D e c e b a l u, carele pre generarii O p p i u S a b i n u barbatu consulariu, si pre C o r n e l i u F u s c u prefectulu gardei imperatesci, tramesi de Domitianu cu nespuse osti, ia batutu uritu si ia nemicitu.

D a c i i erau acel'asi poporu si totu una natiune cu G e t i i, de si Strabo in lib. VII insielanduse almentre crede. Cà-ce si Iornandu in istoria si S. Ieronim despre Eusebiu testifica, cumu ca acestia au fostu adeverati Geti, si cà Dacii s'au trasu de in Germani si Gothi, sî esîndu dein insul'a Scandia, au alungatu pre Heruli, de lenga Dunare, sî s'au asiediatu eli acolo, de unde nu s'au mai mutatu aliurea. Afora de acea si Pliniu si Iornandu dechiara, cà aceliasi erau numerati intre Germani si vorbeau in limb'a acestor'a. Nece suntu de a se

didere. Neque audiendi sunt, qui vocum affinitate decepti existimant, Danos esse Dacos, vel Daniam Daciam. Nam Dania eadem est, quae Cimbrica Chersonnesus, hodie Danmarex et Iuitlant, et corruptius Dinamarcha appellata, longissime a nostra Dacia dissita. Est enim Dania septentrionalis oceani peninsula maritimae Saxoniae lateri adhaerens, quam olim Cimbri habitarunt, quos postea Marius delevit, in Italiam irrumpere conantes: de quorum spoliis trophaea Mariana dicta Romae excitata fuere. Daci autem, de quibus nobis in praesenti est sermo, Pannoniis et Sarmatis sunt contermini, Transylvani, Vualachi, et Moldavi hodie dicti, olim acerrimi et pugnacissimi milites, qui saepe multum detrimenti Romanis intulerunt. Sub Cotisone enim rege in Pannonias et Moesias irrumpebant concreto gelu Danubio. Contra quos Cornelius Lentulus ab Augusto missus, tres eorum duces cum magnis copiis delevit: citeriorem ripam praesidiis munivit, satis victoriarum putans, posse illos prohibere. Dein Augustus eosdem coërcere parans, qui se in Pontum et Thraciam effuderant, morte praeventus est. Mox Domitianus per alpes Julias itinere facto, biennio Pannonios, domuit, cum nullus ad eum diem ausus fuisset ad Danubium arma transferre, quamvis saepe insultantibus barbaris; cum Dacis tamen bis infeliciter congressus, duces et signa amisit, licet de iis Romae victus potius quam victor triumphaverit. Subsecutus Traianus, Dacorum insolentiam haud diutius ferendam ratus, adversus eos arma movit, duabus factis expeditionibus.

Sub priorem, ad pacem petendam supplices compulit: sub posteriorem multis proeliis attritos se dedere, Decebalumque ipsorum regem in desperationem lapsum, manus sibi inferre coëgit: Dacia in provinciam romani imperii redacta.

Sub Galieno perditissimo imperatore Dacia amissa est Aurelianus desperans retineri posse, omnem Daciam trans Danubium, sublato exercitu provincialibus reliquit: abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae duas Moesias divideret, Serviam et Bulgariam hodie dictas, ut Vopiscus in Aureliano scribit. Nunc Daci partim Turcarum regi tyranno subsunt, partim proprium. Principem agnoscunt, quem vulgo Vaivodam vocant.

Ex Asiaticis Parthi, ex Europaeis Thraces et

crede, celi ce, insielati de semenarea numeloru, judeca, cumu cà Dacii suntu Dani, sî Daci'a Dani'a. Cà-ce Dani'a e totu acea, ce orecandu se numea Chersonesu Cimbricu, er' acumu Danmarex si Iutland., seau coruptè. Dinamarc'a, carea de Daci'a nostra e forte departata. Pentru cà Dani'a e peninsula in marea nordica, alaturea cu Sasoni'a de lenga mare, unde orecandu locuieau Cimbrii, pre cari apoi iau stersu Mariu, vrendu se irrumpa in Itali'a, si dein a' caror'a prede se redicara in in Rom'a trofee-le numite Mariane. Er' Dacii, de cari ne e vorb'a aici, suntu vecini cu Panonii si cu Sarmatii, astadi numiti Transilvani, Valachi, si Moldavi, er' una-deiniora soldati forte ageri si bataci, cari forte multa stricatiune facura adese ori Romaniloru. Cà-ce sub regele Cotiso, inghiaciandu Dunarea trecura in Panonie-le si Mesie-le amendoue. In contr'a caror'a Corneliu Lentulu, tramisu fiendu de Augustu, talià pre trei generari ai loru cu multe ostiri, intarì rip'a de dein coce cu garnisone, crediendu cà destule invingeri au facutu, deca-i pote conteni. De acì Augustu preparanduse ai infrená, pentru cà se respandisera prein Pontu si Traci'a, fù precuprensu de morte. Mai tardîu Domitianu trecundu prein alpii Iulici batù pre Panonii, nemenea panà aci cutezandu a portá batalia la Dunare asupr'a barbariloru, de si adese ori-si bateau jocu; inse cu Dacii de doue ori s'a luptatu forà succesu, pierdiendu generari si flamure, desi au triumfatu in Rom'a, mai multu invinsu de câtu invingutoriu. Urmandu Traianu, si ne mai potundu suferí insolenti'a Daciloru, redicà armele asupra-le, in doue speditiuni.

Dupa cea de antaniu, elui strimtorà a se rogá de pace; er' dupa a dou'a sfermandui in multe lupte, i costrinse a se supune, er' pre Decebalu asi face morte cu man'a lui dein desperatiune; facundu dein Daci'a provincia romana.

Sub Galienu, celu mai ticalosu imperatu, Daci'a fù pierduta. Er' Aurelianu, desperandu a o mai poté tiené, lasà tota Daci'a de dein colo de Dunare provincialiloru, scotiendu ostile, si pre popora-le scosa dein Daci'a le asiedià în Mesi'a, numinduo Daci'a sa, ce erá intre Mesi'a dein susu si dein diosu, cari acumu se numescu Serbi'a si Bulgari'a, cumu scrie Vopiscu in Aurelianu. Dacii acumu, parte suntu supusi tiranului rege Turcescu, parte-si au principele loru, caruiai dîcu Voda.

Deintre popora-le asiatice Parthii, er' dein

Daci, molestissimi et acerbissimi Romanis hostes fuere.

Daci autem adeo strenui erant, ut multo plures clades Romanis intulerint, quam acceperint; gloriabantur enim Martem, quem bellorum deum vana gentilitas credidit, suum incolam fuisse, cui rei allusit Virgilius III. Aeneid. dicens:

Multa movens animo nymphas venerabat agrestes
Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis.

Cuius etiam rei meminit Vegetius lib. I. cap. 28.

XV. Dravus fluvius, Germanis Drag dictus, insignis et navigabilis, e Noricis alpibus ortus, rapidus, et violentus, in Danubium recta fertur meridiem versus, ad cuius ripas exercitum Traiani Augusti primum consedisse, aliquot conjecturis colligimus. Noricum autem appellabatur, quod nunc Styriam et Carinthiam dicimus; in descensu alpium regiones suppositas, per quas ex Italia ad Germaniam, et inde ad Pannonios et Dacos iter compendiosius existit.

XVI. Horrea, instar parvorum castrorum, aggere et vallo munita, frumento et omnis generis commeatui reponendo, et hinc ad castra, prout necessitas posceret, in militum alimenta perducendo, veteribus procestria, quasi castris proxima, dicta; horrea nos, vel repositoria fragum subcastrensia, appellare possumus.

XVII. Procestria haec loco montuoso et aspero extructa, tam munitiones per ripam Dravi fluminis perductas, quam militum custodias tuentur.

XVIII. Strues lignorum, ad munitiones castrorum, cibos condiendos, impedimenta bellica, pontesque conficiendos collecta, et ordine quodam disposita et asservata.

XIX. Foenilia, seu palcaria, in pabulum equorum jumentorumque castrensium asservata, in camque formam composita, ne ab imbribus corrumpi, aut ventis dissipari possent, utque a caeteris nocumentis et injuriis immunia essent, in castra, prout occasio exigeret, tuto transferenda.

XX. Castella per intervalla disposita, editis asperisque collibus, ripis Dravi fluvii imminentibus, vallo, aggere, et fossâ munita, praesidioque militum tenta, interim dum locus opportunus metandis castris occurrat, ut si quae hostium irruptio fieret, intercipiendi commeatus gratia, tempestive

Europeni, Thracii si Dacii fura celi mai aprici si mai rei inimici ai Romaniloru.

De almentrea Dacii atâtu erau de bravi, câtu cu multu mai multe pierderi au facutu Romaniloru de câtu au suferitu. Ei se laudau, cà Marte, pre care nebun'a paganetate-lu credea a fí diculu bataileloru, ar' fí fostu colocuitoriulu loru, dupa cumu atinge Virgiliu in Aeneide III., dîcundu: Multe cugetandu cu mentea, adorá nimfele selbatece si pre Marte parentele, care e patronulu campiloru Getici. Er' Vegetiu anumesce in libr. I. cap. 28.

XV. Fluviulu Drau, ce Germanii-i dîcu Drag, mare si navigabile, ese dein muntii Norici, rapede si furiosu, curre spre media-di dereptu in Dunare, la ale caruia ripe mai antaniu s'a asiediatu ostea lui Traianu, precumu dein mai multe semne culegemu. Er' Noricu se chiamá pre atunci, ce acumu se dîce Stiri'a si Carinthi'a, tienute puse la polele alpiloru, prein cari e mai scurtu drumulu dein Itali'a catrà Germani'a, si de acì catrà Panonieni si Daci.

XVI. Magasine, cá nescari castele mice, intarite cu siantiu si gardu, erau pentru bucate si merinde de totu genulu, de unde apoi se duceau in castre, dupa lipsa, spre nutrirea ostei, si fiendu cà erau aprope de castre, se numeau si procestria; er' noi le potemu numí granaria si magazine.

XVII. Atari granaria, estructe in locu inaltu si aspru, aparau atâtu proviantulu adusu la rip'a Draului, câtu si custodie-le (locure de paza) militarie.

XVIII. Gramade-le de lemne, pentru fortificatiunea castreloru, facerea bucateloru, pentru unelte belice si punti preste riuri, ce se culegeau si in orecare ordine erau despuse si pazite.

XIX. Claie de fenu seau de palia spre nutretiulu caliloru si viteloru de castre adunate si asiediate in acea forma, cá se nu le strice ploie-le, au se le rasipesca venture-le, si cá se se pota apará de ori ce stricatiune, dein cari apoi dupa impregiurari se se pota duce in castre forà periculu.

XX. Castele despusa in ore-cari distantie, mai alesu in locure mai inalte si aspre, la ripele Draului, intarite cu siantiu si gardu, si pazite de garnisone, numai pentru unu tempu, panà candu s'ar' aflá locu comodu spre punerea castreloru, pentru cá in casu de irruptiune ostile, spre ocu-

occurri queat. Quod et Vegetius lib. III. cap. 8, in hunc modum edocuit.

Si non reperitur antiqua munitio, opportunis locis, circumdata maioribus fossis tumultuaria castella firmantur. Nam a castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella. Intra quae in angariis aliquanti pedites equitesque degentes, tutum iter commeatibus praestant. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere, in quibus a fronte et a tergo novit adversarios commorari.

XXI. Faces accensae per fenestras castellorum productae, quibus nocturnae hostium insidiae, vel incursus si qui essent, explorari, praesentiri, et mature praecaveri possent.

XXII. Praetorianus miles ante fores castelli, seu potius augariis, vigil, intra quod tandiu Traianus Augustus consederat, quandiu castra loco opportuno figerentur. In editioribus autem locis excubant, quo eminus hostes observare valeant. Fides autem et vigilantia militum, sicut et complexu manuum, ita digiti erectione significabatur. Qui mos est hodie receptissimus. Quoties autem milites inducuntur indices elevantes, praetorianos eos esse, stipatoresque corporis Augusti, custodiamque eius per vices agere, ex serie simulachrorum huius columnae deprehendimus. Cum autem haud fieri posse videretur, in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt divisae vigiliae, ut non amplius quam tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tibicine omnes vigiliae, et finitis horis a cornicine revocantur. Idoneos tamen tribunos et probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, si qua emerserit culpa, quos circuitores appellant.

XXIII. Libris peculiaribus annotabantur quotidianae in pace vigiliae*) item excubiae sive angariae de omnibus centuriis et contuberniis, quae vicissim milites faciebant: ut nequis contra justitiam praegravaretur, vel alicui praestaretur immunitas. Nam de singulis centuriis quaterni equites et quaterni pedites, qui excubias noctibus facerent, eligebantur. Equites extra vallum nocturnas excubias agebant. Perdiem autem castris positis, alii post meridiem, propter fatigationem hominum equorumque, angarias faciunt. Nomina eorum, qui vicibus fungebantur suis, brevibus inferebantur. Si

parea proviantului, de buna ora se se pota intempiná. Ceea ce si Vegetiu in lib. III cap. 8 asia ne invetia.

Deca nu se afla fortificatiune vechia, numai de câtu se formeza in locu comodu castele, incongiurate cu siantiure mai mari. Pentru cà castele se numescu dela castre in diminutivu. In la-intru acestor'a asiedati in paze pedestri si calareti, tienu aparata calea pentru proviante Pentru cà inimiculu a nevolia cuteza a se apropiá de acele locure, in cari scie, cà inimiculu se tiene si dein a-ante sî dein dosu.

XXI. Faclie aprense, scose prein ferestrele casteleloru, cu cari alesiure-le de nopte ale inimicului, seau navalirile ce s'aru templá, se se pota cercá, presemtî si intempiná de buna ora.

XXII. Soldatu de garda inantea usiei castelului seau in paze preveghiandu, unde Traianu imp, siedea, panà candu castre-le se puneau in locu comodu. Eli pazeau inse in locure mai inalte, de unde se pota luá a-mente de parte pre inimicu. Er' fedeletatea si preveghiarea pretorianului se insemneza prein impreunarea manure-loru si inaltiarea degeteloru, care datena si acumu e forte latîta. Deci ori unde se figureza soldati cu degetele redicate, dein seri'a figureloru acestei columne se afla, cà suntu pretoriani si pazitori de corpulu imperatului, si cà in ordine stau la paza. De ora ce inse se vede, cà nu erá cu potentia, cá in paza se remania tota noptea aceliasi preveghiatori, de acea pazele erau impartîte in patru parti dupa orariulu de apa, asia câtu nu erau costrinsi a preveghiá mai multu de trei ore noptea. Tote pazele se chiamau cu fluerulu, si se revocau cu cornu. De acea inse totu se alegeau tribunii celi mai apti si mai fedeli, cari se cerceteze pazele, de s'ar' templá ceva reu, cari se numeau cercuitori.

XXIII. Preveghia-le de tote dîlele in pace se semnau in anumîte carti, precumu si pazele dein tote centuriele si decuriele, cari erasi soldatii le faceau, pentru cá nu ceneva se se apese forà dereptate, er' altuia se ise dè scapare. Pentru cà dein fia-care centuria se alegeau câte patru calareti si patru pedestri, cari se faca preveghia-le de nopte. Calaretii preveghiau noptea aforà de gardu, er' diu'a, candu castrele erau asiediate, altii dupa a miedia-di faceau pazele, pentru cá se nu se fatigeze omenii sî calii. Numele celoru, ce si pleneau ordinea loru, se scrieau in indici scurte. Er' deca

autem exibant milites ad vigilias vel angarias faciendas, tubicine vocante operabantur, et rursum tubicine admonente cessabant, auctore Vegetio lib. II. cap. 19 et 22, et lib. III, cap. 8.

XXIV. Munitiones per Dravi fluvii ripas usque ad castella perductae, ne hostes per alveum amnis navigantes, subitam aliquam incursionem in procestria vel castella molirentur.

XXV. Galea seu cassis, capitis armatura aenea subter mentum alligari solita.

Consueverant vero milites omnes pileis, quos Pannonicos vocabant, ex pellibus uti. Quod propterea servabatur, ne gravis galea videretur homini in proelio, qui gestabat aliquid semper in capite, Vegetio attestante lib. I. cap. 20. Crediderim autem huiusmodi pileos galeis assutos, ne aes caput offenderet, cum intercederet mollius aliquid

XXVI. Clypeus aereus trium pedum longus, nonnunquam duorum, vel minimum unius et semis, militi romano olim in usu fuit.

XXVII. Chlamys, vestimentum militare, laxum, nodo vel fibula connexum, quod supra humeros, vel in alterutrum latus rejici poterat, a Numa romanorum rege primò repertum, auctore Suida.

XXVIII. Sagum, vestimentum militare perbreve et succinctum, non fluens sed artus undique exprimens, quod candidum fuit, et index belli, sicut toga pacis: sicut ex VIII Ciceronis Philippica colligitur: quod Hispani et Itali saium vocant, manicas illi superaddentes, quibus antiqua saga militaria destituebantur, utebantur autem omnes milites sagis in bello, exceptis consularibus. Licet aliquibus id genus vestis coriaceum videatur, quod hispani cuera, itali colletto, nunc vocant.

XXIX. Campestre, vestimentum militare ab umbilico ad genua, et parum infra descendens, quod pudenda et foemora tegebat, subligar alias dictum, a bracis eo differens, quod brevius et strictius, bracae autem diffusiores et laxiores erant. Italum vulgus braghe vocant, sicut hispani zaragueles: nam eos, qui in usu nautis sunt ampliores, proprius calzones appellant.

XXX. Caligae, tegumentum tibiarum militare, ad medias duntaxat tibias pertingunt, nunc Latinis tibialia dictum: Italis et hispanis, calze, dictae.

soldatii esieau se faca preveghiare seau paze, se chiamau cu tubele, si er' dupa sunetulu tubei se intorceau, precumu adeveresce Vegetiu in lib. II. cap. 10 si 22, si lib. III. cap. 8.

XXIV. Munitiunile se dusera pre ripele Dravului panà la castele, pentru cá nu inimicii navegandu pre albi'a fluviului se cuteze cu luntele a navalí asupr'a magasineloru seau casteleloru.

XXV. Coifu seau galea, armatura de arame pentru capu, ce se legá sub barba.

Toti soldatii inse portau pelaríe de piele, ce le dîceau Panonice. Care de acea erá in usu, pentru cá portandu totu deun'a ceva pre capu, se nu se paria grea omului gale'a in batalia, precumu spune Vegetiu in lib. I. cap. 20. Credu inse, cà aste pelaríe erau cusute de coifu, cá se nu veteme capulu, fiendu ceva mole intre ele.

XXVI. Scutu de arame trei pietiore de lungu, une ori de doua, seau celu pucinu de unulu si diumetate, erá in usu ore candu soldatului romanu.

XXVII. Clamida, vestimentu militariu, largu, ce se innodá seau infibulá, si se potea aruncá pre umeri, seau intru una lature, aflatu mai antaniu de Num'a regele Romaniloru, cumu spune Suid'a.

XXVIII. Sagu, vestimentu militariu, scurtu si strimtu, nu largu, ci pretotendinea stringundu membre-le, care erá albu, si erá semnu de batalia, cá tog'a semnulu pacei, precumu se cunosce dein Philipic'a VIII a' lui Cicerone. Ispanii si Italii-lu numescu saio, avendu inse mânece, cari sagulu romanu nu le avea. Toti soldatii inse portau sagu in batalia, afora de consulari; macaru cà unor'a se pare acestu vestimentu a fi fostu de piele, care acumu ispanii-lu numescu cuera, er' italii colletto.

XXIX. Campestru, vestimentu militariu, dela buricu panà la genuchi si ceva mai diosu, cu care se copereau copsele, almentrea numitu sublegaculu; intru atât'a diferindu de brace, cà erá mai scurtu si mai strimtu, er' brace-le mai lunge si mai large. Italii-lu numescu braghe, er' ispanii zaragueles, cà-ci pre cele usitate matrosiloru, ce sunt mai large, le numescu mai anumitu calzones.

XXX. Calige, coperementu militariu de fluere, ajungundu numai panà la miediloculu flueroloru, caror'a latinii acumu le dîcu tibialia, er' italii si ispanii calze.

XXXI. Calcei militares, qui teretibus habenis astricti in cancelli formam pedibus nectebantur, solas plantas munientes, soleae vel crepidulae alias nuncupati.

XXXII. Semispatha genus gladii, quo milites nonnulli, spatha brevius, utebantur. Spatha enim longior erat, et eadem cum gladio, quam divus Augustinus frameam et romphaeam dici asserit, hispani et itali spadam*) vocant. Hi autem tres milites per intervalla dispositi excubantesque, in angariis persistere dicuntur, nam per diem alii mane, alii post meridiem, propter fatigationem, quam pauci perpetuam durare non poterant, angarias faciunt: idemque prorsus per noctem.

XXXIII. Clypeus veterani militis aereus, quem catenula circumambit, floribus et orbiculis quibusdam distinctus: vel ornamenti gratia ita factus, vel ob egregium aliquod facinus commissum concessus. Aut certe, ut Vegetius dicit lib. II, cap. 18. Ne milites aliquando in tumultu proelii a suis contubernalibus aberrarent, diversis cohortibus diversa in scutis signa pingebant; quae ipsi digmata nominabant. Sicut et in adverso scuto uniuscuiusque militis, literis erat nomen adscriptum, addito ex qua esset cohorte, quave centuria.

XXXIV. Scapha, seu fluviatilis navis e procestriis, vel castellis potius, vinum et acetum transportans, in militum usum, qui iter agentes ripas fluminis tenebant, quos alimenta et caetera necessaria per amnis alveum navibus sequebantur. Scapham hanc vinariam recte ab onere dicere possumus.

XXXV. Cuppae, similes prorsus iis, quae nunc ubilibet in usu sunt, vinum et partim acetum continentes, quas milites ex castellis extractas a ripa in vinariam navem transferentes collocant.

XXXVI. Scapha, seu fluviatilis navis frumento onusta, quod intra saccos, funiculis seu chordis adalligatos, e castellis in castra perducitur annonam exercitui futurum.

XXXVII. Clavus gubernandae navi idoneus, similis iis, quibus nunc in suis naviculis regendis naucleri utuntur.

XXXVIII. Scapha alia, seu navis vinaria fluviatilis altera, vino onusta, ex castellis in castra, a nautis militibus perducenda.

XXXIX. Danubius, fluviorum omnium Europae maximus, LX amnibus minoribus auctus me-

XXXI. Calciuni militari, ce se legau pre pietiore cu curele rotunde in form'a gráteei, si scuteau numai talpele; almentrea numite si solee si crepidule.

XXXII. Spatha scurta, una specia de sabia, usitata unoru soldati, mai scurta, cá spat'a; cà ce spat'a erá mai lunga si tota un'a cu gladiu, pre care S. Augustinu o numesce framea si romphea, er' ispanii si italii spada. Er' aceli trei soldati pusi in distantie si pazindu, se dîcu a stá in angarie, cà-ce dîu'a unii demaneți'a, altii dupa a miedia-di tieneau paz'a, pentru ostenela, care nu toti o poteau rabdá necontenitu; si asemenea si preste nopte.

XXXIII. Clipeulu seau scutulu veteranului erá de arame, incongiuratu cu unu lantiugu, si depictu cu flori si ore cari circuli, seau pentru ornamentu facutu asia, seau concesu pentru vreuna fapta destinta; seau mai adeveratu, cumu dîce Vegetiu lib. II cap. 18: pentru cá soldatii nu candu-va in tumultulu luptei se se ratecesca de la consocii sei, pre scutele-loru depingeau semne destinte dupa diversitatea curtiloru, ce eli le numeau digmata. Precumu si in partea dein la-intru a' scutului erá scrisu cu litere numele fia-carui soldatulu, si alu curtei si alu centuriei, dein cari erá.

XXXIV. Cumba, seau nae de riu, ducundu vinu si ocetu dein magasine seau mai bene dein castele pentru soldati, cari purcediendu se tieneau de ripele fluviului, er' dupa eli urmau bucate si alte necesaria in nai pre albi'a lui. Care cumba o amu poté numí scafa vinaria.

XXXV. Butoia asemeni celoru, ce astadi suntu in usu pretotendenea, tienendu vinu si ocetu una parte, cari soldatii scotiendule dein castele le ducu de le punu in naea vinaria.

XXXVI. Scafa seau nae de riu, incarcata cu bucate bagate in saci legati cu funie seau corde, si duse dein castele in castre, cá se fia soldatiloru de premenda.

XXXVII. Lopata pentru deregerea naei, asemenea celoru, ce astadi suntu in usu la nautari intru derectiunea nailoru.

XXXVIII. Alta scafa, seau nae vinaria de riu, incarcata cu vinu, ce erá selu duca soldatii nautari dein castele in castre.

XXXIX. Dunarea, celu mai mare dein toti fluvii Europei, immultienduse cu LX de riure mai

dio ferme eorum numero navigabili, non secus ac Nilus Aegyptius fluvius, septem ostiis in Euxinum pontum descendit; mille ducentis milliaribus ab ejus fonte decursis. Plinius censet oriri eum in jugis Arnobae montis Germaniae ex adverto Raurici, Galliae oppidi, lib. IV, cap. 12. Cum autem non a monte Abnobae, ita enim in Plinio legendum est, sed e fontibus quibusdam ebullientibus prope villam notissimam, quae patria lingua Doneschingen appellatur, erumpat, adeo ab initio exiguus, ut vix sit anseribus navigabilis. Per innumeras labitur gentes, Danubii nomine, immenso aquarum auctu, et demum per Thraciam recta in Pontum Euxinum fertur. Hunc rectè Virgilius III Georgicorum, unico versu pulchre descripsit, cum ait:

Turbidus et torquens flaventes*) Ister arenas.

XL. Sumulachrum Danubii, fluvii inter omnes Europaeos, ut diximus, maximi, arundine coronatum, magna copia istius plantae in eiusdem ripis proveniente, faciem orientem versus, et dextrum brachium, quo cursum dirigit, habet. Ubi primum Illyricum alluit, et Dravum et Savum minores amnes intra se recipit, Ister appellatus, Danubii nomine abolito, ut Strabo et Stephanus attestantur. Hunc fluvium Ammianus Marcellinus lib. XXII, Ovidius in IV. de ponto, et Ausonius poëta Gallus, eleganter descripsere

XLI. Dextrum Orientem, sicut sinistrum Occidentem significare auctores sunt Pythagoras et Aristoteles I lib. de coelo, Plato item Galeno tradente, orientales esse dexteras, a quibus initium motus, laevas autem occiduas docuit. Licet Varro lib. VI, latinae linguae, contrarium sentiat, cui et Plinius subscribit, minus exacte rem perpendentes. Hoc simulachrum Danubii dexterem, quo labitur tendens, versus orientem properare cursumque suum dirigere, facile concipimus.

XLII. Dravus fluvius in Danubium se mergit prope Nandaralbam oppidum et arcem insignem, olim Taurunum seu Albam Graecam, nunc autem vulgo Belgradum appellatum, non longe e Bacia antiqua inferioris Pannoniae urbe*) teste Cuspiniano in oratione protreptica ad sacri romani imperii principes.

XLIII. Exercitus ex castris, urbe vel oppido, Istro proximo, sua signa sequens proficiscitur. Singuli autem milites dum progrediuntur thoracati,

mici, dain cari mai diumetate suntu navigabili, cá si Nilu-lu fluviulu Egiptului, pre siepte gure se versa in marea negra, trecundu una milia doue sute de mile dela funtânasi. Pliniu cugeta, cà Dunarea se nasce dein muntii Abnobei dein Germani'a, dein dereptulu Rauricu-lui, opidu in Gali'a (lib. IV cap. 12). Inse nu dein muntii Abnobei, cumu scrie Pliniu, ci dein ore-cari funtâne saritorie aprope de cetatea cunoscuta, ce in limb'a germana se numesce Donauschingen, esiendu, la inceputa atâtu e de mica, câtu nece gascele nu potu se innote in apai. De aci sub nume de Dunare trecundu prein natiuni nenumerate, si inmultienduise ap'a preste mesura, in urma prein Thraci'a se duce dereptu in marea negra. Virgiliu forte bene o descrie intru unu singuru versu dîcundu (in a III de lucrarea pamentului): Dunarea turbure si invertendusi aren'a galbinosa.

XL. Figur'a Dunarei, celui mai mare fluviu, cumu amu dîsu, intre toti fluvii Europeni, corunatu cu trestia, planta care forte copiosa cresce in ripele ei, cu faci'a spre resaritu cá sî man'a derepta, in catràu se duce. Candu ajunge la Iliricu, si cuprende in sene Dravu-lu si Savu-lu, ambi riure mai mici, se chiama Istru, pierdiendusi numirea de Danubiu, precumu testifica Strabo si Stefanu. Fromosu l'au descrisu Amianu Marcelinu lib. XXII, Ovidiu in a' IV de Pontu, si Ausoniu poeta galicu.

XLI. Pithagor'a si Aristotele in lib. I despre ceru, dîcu cà derept'a semneza orientele, er' stang'a occidente-le; asia si Plato dupa marturi'a lui Galenu, a disu, cà dereptele suntu orientali, de unde e inceputulu miscarei, er' cele stange occidentali. De sî Varro, in a VI'-a de limb'a latina, almentrea judeca, cu care sî Pliniu tiene, ne considerandu lucrulu destulu de acuratu. Dein acesta figura a' Dunarei cu derept'a intensa spre unde curre, liusioru precepemu, cà alerga catrà oriente.

XLII. Fluviulu Drau se arunca in Dunare aprope de Nandoralb'a, opidu si cetate de frunte, ce mai de multu se numea Taurunu seau Alb'a greca, er'acumu Belgradu, nu departe de vechi'a cetate a' Panoniet de diosu, numita Bacia, precumu adeveresce Cuspinianu in cuventarea indemnatoria catrà principii imperiului romanu.

XLIII. Ostea pleca dein castre, cetatea seau opidulu mai aprope de Istru, urmandu flamurele sale; fia-care soldatu fiendu indiauatu, cu galee-le

galeis humeris fibula astrictis, scutis item et gladiis armati procedunt, vallum seu hastas ferentes, in quarum summitate saculus alligatus, pane refertus bis cocto; pera ubi caseus et salita caro, vas aquae vel vino continendo, sartago condiendo *) cibo, et demum tyrocnestis comminuendo. Quod tunc maxime fiebat, cum iter esset celerrime conficiendum, vel per loca inculta, et deserta et infrugifera transeundum. Coctum panem hi deferebant nomine buccellatum, cuius nunc in Italia alicubi usus est. Retortum enim in coronulae formam commode perfertur: vulgus italum ciambellas vocat. Sequebanturque ut plurimum pistores exercitum, quibus erat curae, ex frumento legionibus publice dato, conficere singulis buccellatum; Pescenniumque Nigrum imperatorem, scribit Aelius Spartianus, prohibuisse pistores exercitum sequi, et jussisse milites omnes buccellato, in locis pacatis accepto, esse contentos. Quod et Blondus ex veterum auctorum lectione lib. VI Romae triumphantis edocuit.

XLIV. Pondus bajulare usque LX libras, et iter facere gradu militari, frequentissime milites cogebantur, quibus in arduis expeditionibus necessitas imminebat annonam pariter et arma portandi. Portabant vero cibaria summum XVII dierum, minimum trium. Nec hoc credatur este difficile, si usus accesserit. Nihil enim est, quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquiores milites factitasse Virgilius III Georgicorum docuit, cum ait:

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam cum carpit, et hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Et Cicero Tusculanarum II: quis labor? quantus agminis? ferre plus dimidiati mensis cibaria, ferre siquid ad usum velint: nam scutum, gladium, galeam, in onere nostri milites non plus numerant, quam humeros, lacertos, manus. Arma enim membra militis esse dicitur.

XLV. Scuta in longiorem formam quadrata, a clypeis multis modis differebant. Materia in primis, quae in clypeis aerea, in scutis lignea ex multis segmentis compacta erat: magnitudine et figura etiam dissidebant, auctore Varrone.

XLVI. Pons ligneus super Istrum, trajiciendo ad alteram fluminis ripam militi, navibus fluviatili-

legate la umeri cu fibule, cu scuture si spate intrarmati, candu purcedu, si portandu lancie, in crescetulu caror'a crá legatu unu sacutiu cu pane de doue ori copta, una traista cu casiu sî carne sarata, unu vasu cu apa seau ocetu, una tegania spre a derege bucatele, si unu cucitasiu de dumicatu brandia. Care se facea mai alesu, candu aveau se calatoresca rapede, seau prein locure nelocuite si necultivate seau forà frupte. Panea copta, ce o portau cu sene, se numea buccellatu, care si astadi e in usu pre alocurea in Itali'a; si erá liusioru de portatu, fiendu formatu cá una coronutia, pre care italii-lu numescu ciambella. Dupa oste urmau mai totu de un'a pitari, cari aveau in grige, se coca atari colaci pentru fia-care dein grâulu, ce se impartiá legiuniloru. Aeliu Spartianu scrie, cà Pesceniu Negru imp. nu lasà, se urmeze pitari dupa oste, ci fia-care soldatu se se multiemesca cu colacii capatati in locurele paciute. Ceea ce comprobà si Blondu dein lectiunea autoriloru vechi, in lib. VI de Rom'a triumfatória.

XLIV. A portá in spate greutate panà la LX de punti si a purcede cu pasiu militariu, se indetorau forte adesu soldatii romani, cari in espeditiuni grele erau nevolîti asi portá si merendea si armele. Er' merendea, ce o portau, erá celu multu pre XVII dîle, celu pucinu pre trei. Nece se creda ceneva, cà ar' fí a nevolia, deca se dedà; pentru cà nemica nu e, ce se nu se pota facilitá cu esercitiulu. Despre care lucru, cà asia faceau vechii soldati, ne spune Virgiliu in a III'a Georgice-loru, dîcundu:

Nu almentrea, decâtu cá Romanulu ageru in armele patriei, candu purcede suptu unu plicu prea greu si stà in a-antea inimicului, punendusi in ordine castrele, in a-ante de a fí asteptatu. Sî Cicero in a' II'a Tusculaneloru: Câtu lucru? câtu in ceta? asi portá merendea pre mai multu de una diumetate de luna, asi duce totu ce voru se aiba de lipsa; cà-ce scutulu, spat'a si coifulu, soldatii nostri nu le numera intre greutati, mai multu cá pre umeri, bracia si mânure. Cà armele se numescu membre-le soldatului.

XLV. Scutu-lu, patratu cu forma mai lunga, in multe modure diferesce de clipeu. Mai antaniu materi'a, care in clipei e de arame, in scute e de lemnu, compusa dein mai multe fragmente; inca si dupa marime si forma erau diverse, cumu spune Varro.

XLVI. Punte de lemne preste Dunare, spre trecerea soldatiloru de cea parte a riului, combinata

bus constratus, et ad utramque alvei extremitatem, quo firmior esset, revinctus. Scaphas enim de singulis trabibus excavatas cum longissimis funibus, interdum etiam ferreis catenis secum legio portabat, quatenus connexis*) eiusdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis injectisque tabulatis, flumina, quae sine pontibus vadari nequeunt, tam a peditibus, quam ab equitatu, sine periculo transeantur. Ut Vegetius dicit lib. II.

XLVII. Omnes signiferi, quamvis pedites, loricas minores accipiebant, et galeas ad terrorem hostium leoninis pellibus tectas, jubis supra collum et humeros profuse pendentibus. Et licet Vegetius ursinas fuisse huiusmodi pelles doceat, Virgilius tamen leoninas eas fuisse censet, quibus signiferi et strenui duces in bello uterentur, quo ferociores visi, maiorem hostibus terrorem incuterent. Nam de Aventino loquens VII Aeneid. dicit:

Ipse pedes, tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum seta cum dentibus albis.
Indutus capiti, sic regia tecta subibat,
Horridus, herculeoque humeros innexus amictu.

Potuit autem fieri, ut utrisvis indiscrete signiferi in bello uterentur, et ursinis et leoninis; sed quae hic exprimuntur, imaginem referunt, non ursorum sed leonum, cum ex unguibus pendentibus facillime deprehendantur.

XLVIII. Signa concordiae, in quibus extenta manus perferebatur intra lauream coronam, longae hastae affixa, ornamentis quibusdam hinc inde pendentibus; quae pacis tempore in aerario asservabantur, et belligeraturi promebant, ut Livius in VII.

XLIX. Apud Romanos nihil unquam in bello aquila frequentius, honoratius aut sacratius fuit: ita ut Romana cognomento appellari meruerit, cuius ductu totum fere subjecerint orbem. Qui aquilam signifer gestabat, aquilifer dicebatur; et singulis legionibus unica dumtaxat aquila praeferebatur aurea, ferculo seu hastae longae praefixa: et quo facilius humi defigi posset, in acutam cuspidem desinebat. Argenteam aliquando eam fuisse Cicero prima in Catilinam ostendit. Novem autem in legione perfectâ signa extitisse, quot cohortes videlicet, milliariâ, quae aquilam ferebat, excepta Dion Cassius, Plinius et Vegetius docuere. Romanis legionibus aquilam C. Marius secundo suo consulatu proprie dicavit, quamvis Persae multo

dein nai de riu, si legata la ambe capetele albiei pentru cá mai tare se fia. Cà-ci legiunile portau cu sene scafe scobite deintru unu trunchiu, cu funi forte lungi, une ori si cu lantiure de fieru, pentru cá de in ele impreunate, cumu le dîcu deintru unu lemnu, si coperite cu scandure, se pota trece apele, ce nu se potu trece prein vadu, atâtu pedestrii câtu si calarctii, forà periculu; precumu dîce Vegetiu in lib. II.

XLVII. Toti stegarii, desi pedestri, luau lorice scurte, si coifure coperite cu pieli de leu spre spaim'a inimiciloru, come-le spendiurandu pre cerbice si umeri la vale. Si, macaru cà Vegetiu dîce, cà pieli-le erau de ursu, dar' Virgiliu arata, cà au fostu de leu, cari stegarii si generarii mai bravi le portau in batalia, pentru cá, parendu-se mai crudi, mai multa frica se bage in inimici. Cà-ci in a' VII Aeneid. graindu de Aventinu dîce: Elu pedestru, intorcundu pielea de leu, mare, nepieptenata, cu peru infioratoriu, si cu denti albi, pusa pre capulu lui, asia intrà in cas'a regale, infricosiatu, si pre umeri imbracatu cu vestimentu Erculeanu.

Si pote fí, cà stegarii si cu un'a si cu alt'a se imbracau in oste, de ursu seau de leu, forà alegere. Inse cele figurate aici, nu au forma de ursu, ci de leu, precumu dein unghile ce spendiura prea liusioru se cunosce.

XLVIII. Semnele concordiei, in cari se portá una mana intensa intru una coruna de lauru, infipte intru una lancia, cu ornamente de ici de colea aternatórie, — in tempu de pace se pastrau in vestiaria, er' esiendu la batalia le scoteau, precumu dîce Liviu in a VII.

XLIX. La romani nemica erá in batalia mai desu, mai onoratu si mai sacru, de câtu acer'a, asia câtu de acea merità a se numí romana, subtu alu careia ductu cuprensera mai tota lumea. Stegariulu, ce portá acer'a, se chiamá aquilifer; er' fia-care legiune avea numai una acera, de auru, ce ise portá in a-ante infipta intru una ruda seau lancia, carea cá mai liusioru se se pota implautá in pamentu, erá ascutîta dein diosu. Cicero in Catalinari'a I, arata, cà une ori erá si de argentu. Er' Dio Casiu, Pliniu si Vegetiu spunu, cà intru unu legiune intrega erau noue flamure, câte curti, afora de cea de una milia, carea avea acera. La romani mai antaniu C. Mariu, in alu doile consulatu alu seu, a decretatu anume acera pentru

ante Romanos aureum aquilam, pennas extendenti similem, sacrarunt. Erat et olim apud Romanos prima cum quatuor aliis, lupi, minotauri, equi, aprique singulos ordines anteiens. Paucis ante annis sola in aciem portari coepta erat, reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit. Ex eo notatum, non fere legionis unquam hybernasse castra, ubi aquilarum non sit jugum. Una legio sub unius aquilae ductu decem cohortes, ut diximus, continebat. Quae, si perfecta existit, pedites habet sex millia centum, equites septingentos viginti sex. Minor numerus esse non debet, maior interdum esse consuevit. Gravem ea armaturam, hoc est principes hastarios, triarios antesignanos: item levem armaturam, hoc est ferentarios, sagittarios, funditores, balistarios continebat. Recentes qui adlegebantur milites, puncturis in cute pictis scripti, et matriculis inserti, jurare solebant per majestatem imperatoriam: postmodum Christiani religione suscepta, per Deum, Christum, et Spiritum sanctum, et Caesaris nomen jurabant, et ideo militiae sacramenta dicebantur. Haec de aquila et legione satis.

L. Signifer manipulum, vel aliud quidpiam pro signo gestans, nisi forte laterna erat, quae noctu iter agentibus militibus viam illustraret, quam caeteri sequerentur. Fuit autem manipulus trium contuberniorum, id est XXX militum signum, sicut concordia cohorti, aquila legioni proprium.

LI. Praefectus praetorio vel tribunus aliquis thoracatus, cum paludamento profusiori, laticlavio, baltheo, a quo ensis pendet, supplices libellos sinistra tenens, vel forsan indiculum militum pontem transeuntium: quare in fine pontis consistens, non videtur progredi, sed potius stare, et centurionibus signiferisque singulatim quid agendum, quove procedendum indicere. De tribuni autem officio, Cicero lege II, Vegetius et Marcellus de re militari satis superque docuere.

LII. Imaginarii, sive imaginiferi, qui in vexillis passim et deorum et imperatorum, ducumque illustrissimorum depictas gerebant, ut C. Tacitus lib. V et XVIII, Appianus Alexandrinus lib. II, Suetonius in Vespasiano, et Lampridius in Diadumeno attestantur.

LIII. Signum victoriae, quod erat virgo alata coronam lauream manu porrigens, subjecto orbis globo consistens, in Romanorum acie, quasi bonum et felix omen, quo alacriores proeliaturi milites

legiuni, de si Persii cu multu mai in a-ante avusera acera cu aripe intense. Er' mai de multu acer'a la romani erá împreuna cu alte patru: lupu, tauru, calu, si apru, mergundu in a-antea ordiniloru. Cu pucinu mai in a-ante, incepù singura acer'a a se portá in lupta, cele alalte remanendu in castre. Er' Mariu le casà pre tote cele alalte. De atunci s'a oserbatu, cà legiunile mai nece una data nu au iernatu, unde nu erá munte de acere. Una legiune, cumu dîsemu, subtu una acera avea 10 curti, cea perfecta 6100 pedestri, calareti 726. Mai micu nu potea fí numerulu, ci mai mare s'a templatu. Ea cuprendea armatur'a grea, adeca pre antanii lanciari, triari cu semnele in a-ante, si armatura liusiora, adeca, ferentari, sagetari, funditori si balistari. Tenerii recruti, semnanduse cu punsure in piele si scrienduse in matricule, jurau pre maiestatea imperatoriului, mai tardiu crestinii in religiunea adoptata pre Ddieu, Christu sî pre spiritulu santu, si pre numele imperatului; sî de acea juramentele militiei se numeau sacramente. Acestea destule se fia pentru acera si legiune.

L. Unu stegariu portandu in mana unu manuchiu seau altu ceva in locu de semnu, de nu erá una faclía, ce luminá soldatiloru calea calatorindu noptea, dupa care celi alalti urmau. Er' manuchiulu erá semnulu a trei contubernia adeca a XXX de soldati, precumu concordi'a erá pentru una curte, er' acer'a pentru una legiune.

LI. Unu prefectu de garda seau tribunu indiauatu cu paliu mai lungu, laticlaviu, cingatória, de care spendiura spat'a, in stang'a tienendu suplice seau pote unu registru de soldatii ce treceau puntea; de acea la capulu puntei se pare a stá nu a merge, si a aratá centurioniloru si stegariloru fia-caruia, ce se faca, si in catràu se merga. Er' de oficiulu tribuniloru militari scrie Cicero in a II de legi, Vegetiu si Marcelu de lucre-le militari, dein destulu.

LII. Iconari, seau portatori de icone-le dieiloru, imperatiloru, si generariloru mai ilustri, ce erau depicte pre prapore preste totu, precumu testifica C. Tacitu in lib. V si XVIII, Apianu Alesandrianulu lib. II, Suetoniu in Vespasianu, si Lampridiu in Diadumenu.

LIII. Semnulu viatoriei, ce erá una vergura aripata intendiendu cu man'a una corona de lauru si standu pre unu globu alu pamentului supusu, in ostea Romana se portá, cá unu semnu de bunu

redderentur, gestari solitum. Caesar V civilis belli, Herodianus lib. V, Lampridius in Alexandro, Ammianus Marcellinus lib. XXVIII.

LIV. Pons alter ligneus, scaphis vel cymbis suffultus, per quem milites in adversam Istri fluminis ripam se tuto conferant, in fine cuius tribunus consistit, simile atque alter, cuius nuper meminimus, munus gerens.

LV. Nullo tegmine caput velasse romanos milites, quandiu in castris versarentur, nisi galea tantisper, dum praeliarentur, monumentum hoc antiquitatis argumento est, ubi cuncti detectis capitibus inferuntur.

LVI. Hastae, spicula lata habentes, quae sicilices veteribus dicebantur, ut inquit Festus; et Ennius: Incedit veles vulgo sicilicibu' latis.

LVII. Liticines seu buccinatores, utrovis enim modo dicuntur, lituos seu buccinas portantes, instrumenta cava et retorta, quae in semetipsa circulo flectuntur, quorum sonitu aliquid exercitui nunciabatur, aciesque excitabantur. Nam per huiusmodi cornua et tubas indubitatis sonis agnoscit exercitus, utrum stare aut progredi, an certe regredi oporteat, utrum longe persequi*) fugientes, an receptui canere. Buccinatores enim et cornicines ornamentum erant totius legionis, in congressu conflictus et eius reditu. Classicum etiam appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Et quia classicum canitur imperatore praesente, vel cum in militem capitaliter animadvertebatur, ideo insigne*) censebatur imperii. Classico Virgilius allusit in VI, cum ait:

Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.

LVIII. Lancearii seu hastati stipatores corporis Traiani Augusti, hastas longas aereis cuspidibus munitas gestantes.

LIX. Equi primorum exercitus ducum Traianum Augustum comitantium, a militibus tenti et asservati, quibus ephippia seu tegmina ad mollem vecturam inerant, sericea et aurea argentoque ornata, Nonio teste. Froena habebant et habenas, quibus ab equite gubernarentur, phaleras praeterea, et lora quae ad pectus et supter caudam inflexa, ne ephippium excideret, anterius vel retrorsum laberetur, faciebant. Stapedarum autem usus, quibus equitis pedes fulcirentur, veteribus prorsus ignotus, sicut statuae equestres, numi antiqui, et universa vetustatis monu-

auguriu, pentru cá soldatii se se indemne a se luptá cu mai multa barbatîa. Cesare in lib. V de belu civile, Erodianu in V, Lampridiu in Alesandru, A. Marcelinu lib. XXVIII.

LIV. Alta punte de lemnu, redimata pre scafe seau cumbe, spre a trece soldatii forà frica de cea parte a Dunarei; la capulu careia erasi unu tribunu, cá celu mai dein susu, stá implenendu acel'asi oficiu.

LV. Dein acestu monumentu vechiu se demustra, cà soldatii români, pre câtu tempu siedeau in castre, nu portau nece unu coperimentu pre capu, de câtu numai unu coifu pre câtu erau in batalia, cà-ci aici toti suntu necoperiti pre capu.

LVI. Lancie, avendu talîsia late, ce se numeau sicilices la celi vechi, cumu dîce Festu, si Eniu in acestu versu: Merge soldatulu cu lancie (sicilice) late.

LVII. Liticini, seau bucicatori, intr'amendoua modure-le numiti, portau bucine, adeca instrumente gaurite si strambate, cari se intorceau in sene-si cu unu cercu de arame, si prein alu caror'a sunetu se nunciá ceva ostei si se indemnau la lupta. Cà-ci dein sunetulu acestoru corne si trompete ostea cunoscea de securu, se stè, se purceda au se se intorne, se perseculeze mai incolo, au se venia in apoi. Bucinatorii si cornurarii inca erau ornamentulu a tota legiunea si in lupta si intru intorcere.

Cantarea bucinatoriloru cu cornu, se numea si clasicum; si fiendu cà clasiculu se cantá fiendu imperatoriulu de facia, seau candu vre unu soldatu se esecutá de morte, de acea clasiculu erá si semnulu imperatescu. De clasicu camu atinge si Virgiliu in VI (Aen. 165), unde dîce: Sî cu bucinu si cu lancia distinsu amblá in giurulu ostiloru.

LVIII. Lanciari (seau hastati) pazitorii corpului lui Traianu, portandu lancie lunge cu ascutîte de arame.

LIX. Calii generariloru mai de frunte, ce urmau pre Traianu, pre carii tieneau soldati, cu siele seau asternute pentru siediutu mai moli, de metasa, si aurite seau argentîte, cumu spune Noniu. Cu frene si capestre, cu carii indereptau calaretii, afora de acea cu tiente, si curele, cari intense pre pieptu si sub coda faceau, se nu cada sieau'a, seau se se sucesca in a-ante seau in apoi. Er' usulu scareloru, pre cari calaretii sesi razime pietiorele, la celi vechi erá cu totulu necunoscutu, precumu arata statue-le calari, numii vechi si tote monumentele

menta aperte demonstrant. Franciscus Philelphus primus recentem stapedae appellationem excogitavit, ne res tam familiaris proprio aliquo nomine destitueretur, quo pedum fulcra seu fulcimenta in equitando significaremus.

LX. Brachia nuda in castris olim milites romanos gestavisse praesens hoc monumentum testatur. Quem morem hodie observant Turcae cum hostibus pugnaturi.

LXI. Suggestus vel suggestum (utrovis enim modo recte dici potest) locus fuit caeteris editior, ex quadratis et sectis lapidibus constructus, si temporis et materiae copia suppetebat, unde orationem ad milites imperatores facere, vel inibi cum tribunis vel primoribus exercitus ducibus de rebus bellicis consulere aliquidve decernere solebant, quod esset imperatoria maiestate dignum.

LXII. Traianus Augustus de bello hostibus acrius inferendo, pugnaque cum ipsis quam primum conferenda, cum Lucio praefecto legionum vel praetorii decernit, qui comes et praecipuus dux cum Traiano Augusto hac profectione fuit.

dein vechime. Fr. Philelfu fù celu de antaniu, carele escugetà numirea cea noua de stapeda, pentru cá nu cumu va unu lucru asia familiare se fia lipsitu de una numire propria, pre in care se se insemneze razimele petioreloru in calaritu.

XL. Totu acestu monumentu arata, cà soldatii romani ore candu in castre erau cu braciulu necoperitu; care datena si astadi se oserbeza la Turci, candu se lupta in batalia.

LXI. Sugestu (lat. suggestus seau suggestum) erá unu locu mai redicatu, costructu dein pietre patrate si taliate, deca erá de indemana materia seau aveau tempu; depre carele imperatorii cuvéntau catrà soldati, seau unde se suatuieau cu tribunii seau generarii mai de frunte ai ostei, seau decideau ceva, ce ar' fí demnu de maiestatea imperatesca.

LXII. Traianu imperatulu se intielege cu Luciu prefectulu legiuniloru seau pretoriului, carele in asta speditiune fù sociu si antaniulu generariu lui Traianu imperatulu, despre batalia, câtu mai curundu si mai ageru se se incepa cu Dacii.

Nota. Esplicatiunea de panà acì se tende numai panà la tabl'a VI, dein editiunea nostra S. Bartoliane, si cu dereptu cuventu se pote numì de Comentariu perpetuu alu Columnei, in care descreptiunile mai pre largu ale espeditiunei, locureloru, riure-loru, armeloru, datene-loru militarie etc. cuprendu una parte insemnata, necesaria spre deplen'a intielegere a figureloru columnei.

Citatiunile dein autorii clasici, aici nu le amu verificatu nece produsu, pentru cá se nu lungimu si cu acestea acestu tractatu si asia camu lungu pentru foli'a nostra. Unele erate tipografice, ce aflaramu in acea editiune, asemenea le amu indereptatu pre scurtu, notandule numai cu una stelutia, totu dein acea causa.

Se va continuá.

(IX.)

TABLE CERATE.

4.

Unu alu V-le tripticu, inse mai micu si nu intregu, se afla totu in museulu dein Pestia, publicatu de Erdy, si dupa acest'a de Detlefsen la loc. aratate, cu facsimile si esplicatiuni. Elu contiene unu contractu scurtu de detoría in bani, care dupa lectiunea nostra asia suna:

a) Scriptur'a antania.

aa) Pagin'a prima.

Lin. 1. *XLX q d p p r d f rogavet Iul Alexander f p*
2. *Alexander Gari — et se eos XLX q s s s mutuos*
3. *numeratos accepisse et debere se dixit*
4. *et eorum usuras ex hac die in dies XXXII*
5. *dari Iul Alexandro ea qua p f r Iul. Alexander*
6. *dari f p Alexander Garicci*

bb) pagin'a a' doua.

Lin. 1. *Id fi de sua esse jussit Titius Primitius d a sss*
2. *c u f p s*
3. *Act Alb maiori XIII K novembr*
4. *Rustic II et Aquilino Cos.*

b) Scriptur'a a' doua.

cc) pagin'a a' treia e forte stersa, si se pare cà nece e copiatà cu tota diligenti'a cá cea de antaniu; de acea si noi cele sterse le lasàmu afora, er' cele ce se afla, nu dupa tote liniamentele le descriemu, ci dupa cumu neindoitu au fostu scrisa de inceputu.

Lin. 1. *X sexag. — qua die petierit*	*L. Vasidii Victoris Niconis es*
2. *probos recte dari fide rogavet*	
3. *Iulius Alexander dari fide*	
4. *prom — Alexander Garicci*	*Batonis Anto nini*
5. *et se — qui s s s mu —*	*TITIVS IRIM ITIVS*
6. *numeratos accepisse*	*Alexandri Garicci ipsius debitoris*
7. *et debere — dixit et*	

dd) pagin'a a' patr'a, seau tabl'a dein urma lipsesce.

Erdy n'a cutezatu alu decifrá, si l'a lasatu cui va placé selu decifreze si selu esplice. Inse Detlefsen s'a apucatu de alu decifrá si esplicá câtu se pote de bene, afora de pucine locure, care aici le insemnàmu.

Script. 1, p. 1, lin. 2. mutuis, in loc. de mutuos.
3. numeratis in l. de numeratos.
4. XXX , in locu de XXXII.
p. 2. lin. 1. d s s s, in l. de d a s s s.

Asia si in liniele de pre urma doue dein derept'a: in penult. a trecutu pre i, er' in ultim'a a scrisu: cius in locu de psius.

Insemnàmu inca, intre numele semnatoriloru de a derept'a in tripticu se afla IRIMITIVS cu I dein a-ante, de acea la Erdy nu s'a scaimbatu; inse in scriptur'a 1, pag. 2, lin. 1 curatu se vede scrisu Primitius, de acea si intre marturi asemenea este de a se lege, si I in locu de P pote fí seau dein smentel'a scrietoriului uitandu semicerculu dupa linia in figur'a lui P, seau cà s'a stersu cá si alte liniamente.

Testulu dar' ar' suná:

„Denarios sexaginta, qua die petierit, probos recte dari fide rogavit Iulius Alexander, dari fide promisit Alexander Garicci, et se eos denarios sexaginta, qui supra scripti sunt, mutuos numeratos accepisse et debere se dixit. et eorum usuras ex hac die in dies triginta duos dari Iulio Alexandro, ea qua petierit, fide rogavit Iul. Alexander, dari fide promisit Alexander Garicci. id fide sua este jussit Titius Primitivus D. A. s. s. s. C. V. F. P. S. Actum Alburni maiore, Rustico iterum et Aquilino Consulibus“.

Ce insemneza literele initiali dein script. 1, pag. 1, lin. 1, suntu esplicate in scriptur'a a' dou'a; er' ce insemneza cele dein pag. 2 lin. 1 si 2 perindu tabl'a dein urma, unde pote erau esplicate deplenu cá si cele mai dein susu, nu se pote scí, ci numai coiectura, care noi aici nu volîmu.

Notabili dein partea ortografica suntu numai aceste doue. Primitius cu unu V in locu de doi, de cari si mai susu amu scrisu in Nr. III, pag. 48; — si form'a preteritului in a 3 persona sing. cu et: rogavet, in locu de it: rogavit; care forma vechia occurre nu numai in inscriptiunile latine cele mai vechie forte adese ori, ci si in documentele cele mai tardîe. Asia in column'a rostrata: ORNAVET, cá si exemet, cepet, navebos, totu acolu cu E in locu de I: ornavit, exemit, cepit, navibus. Dein tempure-le mai tardîa esemple nenumerate se afla la Marini, si Spangenberg, la locurile citate mai susu nr. III, pag. 50 not.

Consulii dein acestu tripticu suntu: Q. Iunius Rusticus si C. Vettius Aquilinus, la a. u. c. CMXV, in alu 2-lea anu alu imperatiei lui M. Antoninu, er' d. Chr. 162.

Versiune romanesca a mai adauge, nu aflàmu de lipsa; seau de se va cere, o vomu dá cu alta ocasiune, candu vomu mai continuá.

(III.)

DOCUMENTE ISTORICE.

7.

Dela Petru-Voda, dein a. 1567, pentru Coresi.

Кꙋ міла лꙋі Domnezeꙋ Іѡ Пеtpꙋ Вв. ші Domnꙋ a toatъ цара pꙋmъneaскъ, феҹорꙋл mapeлꙋі ші преа бꙋnꙋлꙋі Мірчеа Вв. Datam Domnia mea ачастъ порꙋnкъ а Domniei меле слꙋці Domnii меле Корecі лог. ші кꙋ феҹорії лꙋі, къці Dꙋmnezeꙋ ꙟі ва da, ка съї фіе лꙋі mошіе ла Бъркънешtі din naptea Manії ꙟn лок de касе, ші ꙟn nъmъnt лъngъ cat, пentpꙋ къ аꙋ кꙋmпърat Корecі лог. dела Феҹорії Manії anꙋme Воіка і Таtꙋл dpent 400 аспрі, пentpꙋ къ аꙋ фост mошіеа Manії вірnікъ, апоі кꙋ вірꙋл, че аꙋ плъtit Корecі лог. ші кꙋ че оаꙋ скос din вір, о аꙋ прецꙋіt баnіі че се аpatъ mai cꙋc 400. ші іар съ фіе лꙋі Корecі лог. mошіе ла Влъdꙋлешtі ръzoape 5, че аꙋ фост вънdꙋt dъла Аврꙋt din Плоешtі лꙋі Бъркъ dpent 300 аспрі, пentpꙋ къ de вpeme че аꙋ ꙟфръціt ші аꙋ вънdꙋt toatъ naptea лꙋі de mошіе лꙋі Корecі лог., ꙟtpꙋ ачееа аꙋ кꙋmпърat Корecі лог. ші ачеле 5 ръzoape dела Аврꙋt dpent 300 dъ аспрі гata, ші аꙋ вънdꙋt Аврꙋt de алꙋі бꙋnъ вoe ші кꙋ шtіpea tꙋtꙋpop meціашілор. Dpent ачееа am dat ші Domniea mea лꙋі Корecі лог., ка съі фіъ mошіе охавnікъ, і феҹорілор лꙋі, ші nenoцілор лꙋі ші стрънenoцілор, ші de кътръ nimenea съ нꙋ се клъteaскъ dꙋпъ zica Domnії меле. Іatъ ші мъртꙋрії am nꙋc Domniea mea. Жꙋпаn Nedeлко вел dворnік, і жꙋпаn Іваn вел логоф., і Іако віст., і Ctan спъt., і Бъркаn ком. і Паn стол., і Manea пъх., і жꙋпаn Гіорma вел пост., і іcп. Іваn вел лог. Іꙋл. 2. ꙁо҃е. Л. П.

Nota. Ex copia vidimata per Didascalum Кіріцъ ꙟ Бꙋкꙋрeщі 1818. Dr. B. Popu.

8.

Dela Alexandru-voda, dein a. 1570, pentru acel'asi.

Кꙋ міла лꙋі Dꙋmnezeꙋ Іѡ Алексаndpꙋ Вв. ші Domnꙋ a toatъ цара pꙋmъneaскъ, феҹорꙋл mapeлꙋі ші преа бꙋnꙋлꙋі Мірчеа Вв. Datam Domniea mea ачастъ порꙋnкъ а Domnії меле слꙋці Domnії меле Корecі лог. ші кꙋ феҹорії лꙋі, къці Dꙋmnezeꙋ ꙟї ва da, ка съі фіе лꙋі mошіе ла Бъркънешtі naptea кꙋmnatꙋсъꙋ Ctan Крешtinꙋл toatъ, ші din къmпꙋ,

ші din пъдȣре, ші din сілішtea саtȣлȣі, ші дȣпре tȣ-tindinea, пеntрȣ къ оаȣ къмпърat dела Ѡрсȣл din Пъкені nепоtȣл лȣі Сtan dрепt 630 аспрі бані, ші tȣрчешtі аспрі 200. ші аȣ вънdȣt Ѡрсȣл de алȣі бȣнъ вое ші кȣ шtіреа tȣtȣрор меџіашілорȣ. Ꙟсъ съ се шtіе, съ џіе фечорії лȣі Вълсан Сtan ші Влаd ръzoаре 3 dintр'ачастъ моші е, доаъ ръzoаре din къмпȣл de жос, ші ȣн ръzор ꙟ къмпȣл de сȣс, пеntрȣ къ аȣ dat ші еі 150, de оаȣ къмпърat dела Ѡрсȣл. Іар de акȣм nіменеа алtȣл амесtек се нȣ аібъ а сtъпъні tоаtъ мошіеа лȣі Сtan Крешtінȣл. ші еар съ фіе лȣі Коресі логоф, ȣн ръzор, каре дъ кȣ капȣл ꙟ гръdina лȣі Коресі лог., че есtе din партеа Сtоікъпеаскъ і Міхелеаскъ, пеntрȣкъ оаȣ скімбаt Коресі лог. кȣ Драгȣл ші Сtаікȣл ші Біка ші Босtea ші чаtа лорȣ, de аȣ datȣ лȣі Коресі алt реzор ла лівадеа (Драгȣлȣі ші) а Сtаікȣлȣі. ші аȣ скімбаtȣ Коресі лог. ȣн ръzор de пресtе рїȣ, че есtе ла пȣнtеа Феtелор, кȣ пашȣсъȣ Барбȣл, de аȣ dat Коресі лог. ачел ръzор, іар Барбȣл іаȣ dat алt ръzор, каре дъ кȣ капȣл ла аріеа лȣі Коресі лог. ръzор пеntрȣ ръzор. ші аȣ скімбаt de алор бȣнъ вое кȣ шtіреа tȣtорор меџіашілор, ші din аintea Domnії меле. Дрепt ачееа ам dat ші domniea меа слȣџі domniei меле че саȣ zіе маі сȣс, ка съ фіе de моші е ші охабнікъ лȣі ші фечорілор лȣі, ші nепоџілор ші стръnепоџілор лȣі, ші de кътръ nіменеа съ нȣ се клъtеаскъ дȣпъ zіка dominei меле. Іаtъ ші мъртȣрії am пȣс domniea меа, жȣпан Nеагое вел dвор., і жȣпан Іоан вел лог., і Братȣл віст., і Сtan спъtар, і Міtреа ком., і Бадеа сtол. і Гонџеа пахар., і жȣпан Сtоіка вел пост. і іспрaв. Іоан вел лог. ші ам скріс Фіера гръмъtікȣл ꙟ скаȣнȣл орашȣлȣі Бȣкȣрешtі, Іȣніе 17, ші dела Adam пънъ ꙟtр'асест ан леаt зом. Л. П.

Nota. Ex copia vidimata per Кірџъ didascalum ꙟ Бȣкȣрешtі, 1818, Mai 24. Vidi et originale in pergamena, lingua slavica exaratum. sigillum impressivum cum circulari inscriptiune † печат і Алеzandръ Воевоd гид Блашк. in medio arbor, et juxta illam duae personae coronatae. P.

9.

Dela acel'asi dela a 1577, pentru acel'asi Coresi.

Кȣ міла лȣі Domnezeȣ І Алексаndрȣ Вв. ші domnȣ а tоаtъ џара ръмънеаскъ, фечорȣл марелȣі ші преа бȣнȣлȣі Мірчеа Вв. сіn Міхnea Вв. Datam Domniea mea ачасtъ порȣнкъ а Domnії меле боіарілȣі Domnії меле жȣпан Коресі в. логоф. ші фечорілор лȣі, ш. ч. ка съ фіе лȣі очнъ ꙟ Бъркъпешtі, ш. ч. Іаtъ ші мъртȣрії am пȣс Domnia mea: жȣпан Івашко вел. dвор., жȣпан Мірослав вел лог., і Сtan спаt., і Міtреа віст., і Браtȣл ком., і Бадеа сtол., і Гонџеа пахар., і Сtоіка вел пост. і іспрaв. Мірослав. в. лог. ші am скріс еȣ Герге граmаtікȣ ꙟ скаȣнȣл орашȣлȣі Бȣкȣрешtі. Марtіе 27, леат зпе.

10.

Dela acel'asi, dein 1577, totu pentru Coresi.

Кȣ міла лȣі Domn. І Алексаndрȣ Вв. ші domnȣ а tоаtъ џара рȣм., фечорȣл мар. ші преа бȣн. Мірчеа Вв. сіn Міхnea Вв. Datam Domnia mea ачасtъ порȣнкъ а domniei меле боіарілȣі domnії меле жȣпан Коресі в. логофеt ші кȣ фечорії лȣі, кȣџі Dzeȣ ꙟі ва дъргі, ка съі фіе лȣі моші е ла Бъркъпешtі партеа Бъdei ші а фемеі лȣі Фрънкъі tоаtъ de моштеnіре ші de кȣмпърътоаре, tоаtъ партеа Раdȣлȣі Крешtінȣл din саt, че оаȣ къмпърat Бъда, ші пъмъntрі ꙟ къмп орі кътe се вор алеџе къмпърате de Бъда ші de фемееа лȣі кȣмпърътоаре ші моштеnіре, ші tоаtъ партеа Бъdei de пресtȣtindinea din саt ші din апъ ші din къмп, пеntрȣ къ оаȣ къмпърat Коресі в. логоф. dела фечорії Бъdії ші dела фемееа лȣі dрепt 600 аспрі гаtа, ші аȣ вендȣt de алор бȣнъ вое ші кȣ шtіреа tȣtȣрор меџіашілор din сȣс ші din жос, ші din аintea Domnії меле. Іаtъ dар am dat ші Domnia mea боіарілȣі domnії меле Коресі лог. ал doіleа, ка съ фіе лȣі ші nепоџілор ші стръnепоџілор, ші de кътръ nіminea съ нȣ се клъtеаскъ дȣпъ zіка Domnії меле. Ші мъртȣрії am пȣс Domnia mea: жȣпан Івашко вел dвор., жȣпан Мірослав вел. лог., Сtan спаt., Міtреа віст., Браtȣл ком., Харваt сtол., Гонџеа пах., і жȣпан Сtоіка вел пост., ші ісп. Мірослав вел лог. ші am скріс еȣ Сtan лог. Ꙟ лȣна лȣі Іȣліе 26, ꙟ орашȣл Бȣкȣрешtі, ші dela Adam пънъ ꙟtр'ачесt аn леаt зпе. Л. П.

Nota. Ex copia vidimata per Dascalum Кірџъ ꙟ Бȣкȣрешtі 1818, mai 23. P.

(IV.)

FASTI-I ROMANI.

(Urmare.)

A. u. c.		A. a. Chr.
462.	Q. Fabiu Maximu Gurges	
·	D. Iuniu Brutu Scaeva . . .	292
463.	L. Postumiu Megellu III.	
	C. Iuniu Brutu Bubulcu . .	291
464.	P. Corneliu Rufinu	
	M. Curiu Dentatu	290

A. u. c.		A. a. Chr.
465.	M. Valeriu Corvinu	
	Q. Caediciu Noctua	289
466.	Q. Marciu Tremulu II.	
	P. Corneliu Arvina	288
467.	M. Claudiu Marcellu	
	C. Nautiu Rutilu	287
468.	M. Valeriu Potitu	
	C. Aeliu Paetu	286

(Va urmá).

Notitie diverse.

Dupa ce editorulu avù si panà acumu mai de multe ori ocasiune, de ase provocá la scriptele sale publicate mai in a-ante, pentru mai deplena cunoscenti'a loru crede a fí cu cale, a le insemná si aici intru unu scurtu catalogu, oserbandu totu de una, cà cele tiparite in Blasiu, câte se mai afla de vendiare se vendu acumu la tipografi'a de acì cu unu pretiu redusu la $^{60}/_{100}$, dupa ce autoriulu le vendù cu $^{30}/_{100}$.

Acte si fragmente latine romanesci pentru istori'a baserecei romane, edite si anotate de T. C. 8-o, Blasiu 1855 (XVI si 280 pagine), crude 1 fl. 85 val. a.

Compendiu de Gramateca limbei romane, edit. III, 8-o, Blasiu 1862 (112 pag.).

Crestomatia seau Analecte literarie, dein cartile mai vechie si noue romanesci tiparite si manuscrise, incepundu dela seclulu XVI panà la alu XIX, cu una Notitia literaria; adunate si alese de T. C. (tom. I. 8-o, Blasiu 1858, XXXVIII si 258 pag.) cu 1 fl. 85 cr. v. a.

Cuventu la inaugurarea Asociatiunei romane transilvane in 4. Nov. 1861. aparata in contr'a unei Critice, de T. C. 8-o, Blasiu 1862 (135 pag.) cu 85 cr. v. a.

Elemente de filosofia, dupa W. Tr. Krug, tom. I si II, 8-o, Blasiu 1861—3 (676 pag.) cu 4 fl. 20 cr. v. a.

Elemente de limb'a romana, dupa dialecte si momente vechia, de T. C., 8-o, Blasiu 1854 (VIII si 200 pag.) cu 1 fl. 30 cr. c. a.

Elemente de poetica, metru si versificatiune, de T. C. 8-o, Blasiu 1860 (200 seau 223 pag.), cu 1 fl. 40 cr. val. austr.

Gramateca latina, pentru a II, III, si IV clase a' gimnasiului de diosu, dupa M. Schinagl, de T. C.

Partea I, 8-o, Blasiu 1857 (277 pag.).

— II, 8-o, dto. 1860 (271 pag.), cu 1 fl. 70 cr. val. austr.

Istori'a santa seau *biblica,* a Testamentului vechiu si nou, pentru inceputori, scrisa de T. C. edit. II, 8-o, Blasiu 1859 (80 pag.) cu 50 cr. v. a.

Portarea de buna cuvenientia intre omeni, tradusa de T. C. edit. II, 12-o, Sabiniu 1863 (48 pag.), br. 15 cr. val. aust.

Scientia Santei Scripture, de T. C., 8-o, Blasiu 1854 (VI si 242 pag.) cu 1 fl. 50 cr. v. a.

In urma:

Principia de limba si scriptura, edit. II immultita si completata, 8-o, Blasiu 1866 (IV si 407 pag.); alu caror'a pretiulu definitivu numi e cunoscutu, ci pote va fí de la 1 fl. 50 cr. panà la 2 fl. v. a.

Alte disertatiuni latine suntu publicate in Analii Gimnasiului dein Blasiu de 1855, 1857, si 1858, si anume:

De latinitate linguae valachicae, 4-o, Blasiu 1855 (5 pag.), impreuna cu una cuventare tienuta in 30 jan. 1855, in memori'a secularia a' infientiarei gimnasiului dein Blasiu (4 pag.); s'a petrecutu.

De nomine Valachorum gentili, 4-o, Blasiu 1857 (7 pag.); impreuna cu una scurta notitia sub titlu: Horatiana (4 pag.); s'au petrecutu:

De re literaria Valachorum, 4-o, Blasiu 1858 (13 pag.); impreuna cu unele carmine grecesci inedite, si parerga (3 pag.); se mai afla.

Insemnàmu in fine, cà *Compendiulu* de gramatec'a romana in edit. IV, s'a tiparitu in Sabiniu 1865 si se afla de vendiare in librari'a Sam. Filciu cu 50 cr. v. a.; precumu sî

Gramatec'a latina, partea I, cu 1 fl. 50 cr. v. a., tiparita totu acolo, 1865, si in aceea-si libraria, de unde se potu trage si acestea si cele mai dein susu.

CORRESPUNDENTIA MARE.

Candu incepui a publicá acesta mica folia, publiculu nu avea a mâna, de câtu unu anunciu scurtu publicatu in mai multe diurnale romanesci, de acea nece nu poteam pretende nece sperá, cá in dat'a mare la una simpla avisare, si in a-ante de publicarea vre-unei programe, se curra prenumeratiunile cá ploi'a. De pretendeam asia cevasi, poteam se trecu de arogante, — er' de speram (rogu a nu se impreuná cojunctiunea cu verbulu), amagireami potea fí si mai amara.

Acumu inse, candu si program'a s'a publicatu inca in fruntea nrului I, si erasi atâtu form'a câtu si materi'a, argumentulu si metodulu acestei folie, dupa numerii panà acumu publicati, inca suntu destulu de cunoscute, dupa parerea mea, intru atât'a, câtu on. publicu dein aste premise pota se-si faca una conslusiune mai probabile si pentru de acì in a-ante, cumu se va urmá, si ce pote asteptá de la continuatiunea acesteia, —

Nu ne remane alt'a, de câtu de nou se recurremu la buna volienti'a onoratului publicu, cá si de acì in colo totu mai multu se ne onoreze cu increderea sa, — si in sem. II, ce dupa acestu nr. urmeza.

Nr. V. va aparé in 1. Jul. a. c.

Corespundentia mica.

Catrà toti. Prenumeratiunea pre unu anu 3 fl. val. austr. in la-intru, er' in afora 1 #. Prenumeratiune pre I. Sem. nu se accepteza, pentru nesulu materiei.